

ברכה על מאכלים לפני, אחרי ובתוך הסעודה

ידידיה אביחי

הקדמה

בכל שבת וחתונה או בר מצווה ושאר מיני שמחות כן ירבו, נהוג להביא לאחר הסעודה מנות אחרונות מסוגים שונים ומשונים. במאמר זה ננסה בעז"ה לברר האם ומתי יש לברך על מנות אחרונות אלו ברכה ראשונה ואחרונה, ועוד מקרים כיוצא בזה. וכיון שבסוגיה זו ישנם כמה וכמה נושאים שיש לנו לדון עליהם, על מנת שלא נתבלבל ונסתבך נקדים ונחלק אותם בע"ה לשלשה חלקים שיש לנו בסעודה: "בתוך הסעודה", "לפני הסעודה" ו"אחר הסעודה". בעניין הדין של "לפני הסעודה" לא נדון במאמר זה, מקוצר הזמן. בעניין הדין של "אחר הסעודה" יש להבהיר שאין כוונת מושג זה היא שהביאו את המאכלים לאחר ברכת המזון, דאם כן אין ספק שצריך לברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה, ואין חולק על זה. אלא כוונת מושג זה היא במצב שבו האדם אוכל אחרי שכבר סיימו לאכול ומשכו ידיהם מן הפת, אך לא ברכו עדיין ברהמ"ז, ורוצה האדם לאכול שוב עוד מיני אוכלין. ודין של "בתוך הסעודה" הוא כפשוטו: כאשר מביאים את המאכלים בתוך האכילה. וחשוב להקדים, שעל 'סלטים' שנאכלים יחד עם הפת ממש ללפת בהם את הפת, וכן על דברים שנאכלים יחד עם הפת ממש כגון שאוכל בשר ודגים וירקות מבושלים וכד' יחד עם הפת ממש, אין חולק שאין צריך לברך עליהם כלל: לא לפניהם ולא לאחריהם, שכן זה ממש טפל לפת. המחלוקות הינן רק בדברים שיבוארו להלן בעז"ה.

מקור הסוגיה

איתא בגמרא בברכות (מא ע"ב): "איתמר, הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה: אמר רב הונא: טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. וכן אמר רב נחמן: טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם, ורב ששת אמר: טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא: פת פוטר כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים. אמר רב פפא, הלכתא: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה - טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; לאחר סעודה - טעונים ברכה בין לפניהם

בין לאחריהם. שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם? אמר להם: הואיל ופת פוטרתן. אי הכי, יין נמי נפטריה פת! שאני יין, דגורם ברכה לעצמו".

שיטת רש"י

וכתב רש"י על סוגיה זו (שם): "דברים הבאים מחמת הסעודה - ללפת בהן את הפת. אין טעונין ברכה - דהוו להו טפלה, הלכך: כל מידי, בין מזון בין פירות, שהביאו ללפתן - אין בו ברכה לא לפניו ולא לאחוריו. **שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה** - כגון דייסא, וכן כרוב ותרדין, שאינן לפתן ובאין למזון ולשובע. **טעונין ברכה לפניהן** - דלאו טפלה נינהו, ואינן בכלל לחם דנפטור בברכת המוציא. **ולא לאחריהן** - דמיני מזון נינהו, וברכת המזון פוטרתן. **דברים הרגילים לבא לאחר סעודה** - כגון פירות, אפילו הביאן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן. **טעונין ברכה בין לפניהן** - דלאו טפלה נינהו. **בין לאחריהם** - דאין ברכת המזון פוטרתן, דלאו מזוני נינהו". ולדבריו, החילוק בין המקרים השונים הוא שכאשר אוכלים את המאכלים ממש יחד עם הלחם (ואף אם זה פירות), אין צריך לברך כלל, כיון שזה טפל ממש לפת. ואם אין אוכלים את המאכלים יחד עם הלחם אלא בפני עצמם, אך אוכלים אותם בכדי לזון ולשובע בתוך הסעודה, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, כיון שאינם טפלים ללחם ואינם יוצאים בברכתו, ואולם אין צריך לברך עליהם ברכה אחרונה כיון שסוף סוף הם מזון ובאו לזון ולכן יוצאים בברכת המזון. ואם אוכל בתוך הסעודה מאכלים שאינם לזון אלא רק למתק את האכילה כגון פירות ומיני מגדים או שאר דברים שרגילים להביא לאחר הסעודה כמו פיצוחים וכד', צריך לברך בין ברכה ראשונה ובין ברכה אחרונה: ברכה ראשונה כיון שאינם נפטרים בברכת הלחם, וברכה אחרונה כיון שאינם באים לזון ולהשביע, אלא רק למתק ולכן לא יוצאים ידי חובת ברכת המזון! ונראה שלפי רש"י דין זה של דברים הבאים בסעודה נלמד מדין עיקר וטפל, היינו שכל עוד זה טפל לפת - אין צריך ברכה כלל, וכאשר אין זה טפל לפת - צריך ברכה לפני, וכאשר זה גם לא מזון - גם

1. ולקמן בהערות שוליים יתבאר שאולי לרש"י הכוונה של "לאחר הסעודה" היא אחר ברכת המזון, ואז דברים הרגילים לבוא לאחר ברכת המזון שבאו בתוך המזון טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם, אך דברים שלא רגילים לבוא אחר ברכת המזון אלא לפני כן - אינם טעונים אלא ברכה ראשונה, אך לא מוכרח. ולא כתבתי את זה למעלה אלא כתבתי את הנהוג להבין בדברי רש"י.

ברכת המזון לא פוטרתן, שכן הוא חוזר ומדגיש את העניין הנ"ל: "דהו להו טפלה", "דלאו טפלה ניהו". וכפי שנראה להלן, שאר הראשונים מסבירים ש"לאחר הסעודה" משמעותו היא שבא לאחר שמשכו ידיהם מן הפת וקודם ברכת המזון, ולפי הנ"ל ברור דאף לרש"י, מאכלים שבאו במציאות כזו, יצטרכו לברך עליהם ברכה ראשונה ואולי אף אחרונה, כיון שאין הם טפלים לפת.

קושיות התוספות והרא"ש על רש"י

והנה, תוספות במקום וכן הרא"ש (פ"ו סימן כו), הקשו על רש"י מספר קושיות²:

ראשית, אם מסבירים ש"דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה" הכוונה היא לדברים שמלפתים בהם את הפת, יוצא שרב פפא לא חידש כלום, כי משנה מפורשת היא זו: "כל שהוא עיקר ועימו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה"!

שנית, מיד לאחר שהגמרא הביאה את דברי רב פפא, היא הביאה מקרה ששאלו את בן זומא מדוע לא מברכים על דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, וענה להם שזה כיון הפת פוטרתן, והקשו לו "אי הכי יין נמי נפטריה פת!", ותירץ שיין גורם ברכה הוא לעצמו. ומסיפור זה מוכח שלמרות שאין אוכלים את היין יחד עם הפת ממש, קרוי הוא "מחמת הסעודה", ומשמע שדברים שהם "מחמת הסעודה" אין הכוונה דוקא למאכלים שאוכלים יחד עם הפת ממש! ומוסיפים התוספות שאין לומר שמדובר ששורים את הפת ביין ולכן הוא קרוי מחמת הסעודה, דאם כן להלכה במציאות כזו אין מברכים על היין כלל, ובן זומא אמר שלהלכה צריך לברך על היין!

שלישית, בגמרא (ברכות מב ע"א) מפורש ש"ברך על הפת פטר את הפרפרת" זה כולל כל מעשה קדירה³. ואם כן לא מובן מדוע על דברים שלא באים מחמת

2. ומפאת אריכות הדברים לא נביא כאן את לשונם, אלא רק את תורף דבריהם.

3. וזו לשון הגמרא שם: "ברך על הפת - פטר את הפרפרת, על הפרפרת - לא פטר את הפת, בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה. איבעיא להו: בית שמאי ארישא פליגי, או דילמא אסיפא פליגי? [ארישא פליגי] דקאמר תנא קמא ברך על הפת פטר את הפרפרת וכל שכן מעשה קדרה, ואתי בית שמאי למימר לא מיבעיא פרפרת - דלא פטרה להו פת, אלא אפילו מעשה קדרה - נמי לא פטרה, או דילמא אסיפא פליגי, דקתני ברך על הפרפרת לא פטר את הפת, פת הוא דלא פטר, אבל מעשה קדרה - פטר. ואתו בית שמאי למימר ואפילו מעשה קדרה נמי לא פטר? תיקו". ונראה ברור להלכה על פי פשט הגמרא שגם ללישנא בתרא, פת פוטרת מעשה קדירה, שכן בית שמאי לא חולקים כלל שהפת פוטרת את הפרפרת וכל שכן מעשה קדירה, אפילו בית שמאי מסכימים לכך, והם חולקים על פרפרת האם פוטרת מעשה קדירה

הסעודה כמו כרוב ותרדין צריך לברך ברכה ראשונה, הרי זה נפטר ב"ברך על הפת"!

רביעית, רש"י מפרש ב'בבא בתרא' דרב פפא ש"לאחר הסעודה" הכוונה לדברים שרגילים להביא אחר הסעודה כגון פירות, שאף אם הביאו אותם בתוך הסעודה צריך לברך עליהם לפני ואחרי. ולכאורה קשה כיון דדברים אלו הם כשיטת רב ששת דלעיל שסובר שצריך לברך לפניהם ולאחריהם, ודלא כדברי רב הונא ורב נחמן. ולכאורה אין הלכה כרב ששת, כיון דיחיד ורבים הלכה כרבים, ואם כן לא מובן איך רש"י פוסק כמו רב ששת!

תירוץ הקושיות על רש"י

ואחר העיון, נראה בעז"ה שיש לתרץ את הקושיות הנ"ל שהוקשו על רש"י כך שלא יקשה מידי על שיטתו, ופסול אין בה.

בעניין הקושיה הראשונה שלכאורה "דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה" זוהי משנה מפורשת, נראה דאפשר לומר שאין הכי נמי שרב פפא לא רצה לחדש לנו משהו בדבר זה, אלא הוא פשוט רצה לעשות מעין סקירה של כל הדינים בדין דברים הבאים בתוך הסעודה. ועוד אפשר לומר, שיש מקום לחדש שגם אם אוכל פירות יחד עם הלחם אין טעון ברכה, ודלא כפי ראשונים אחרים הסוברים שטעון ברכה, וכיוצא בזה פירש הרשב"א. ומלבד תירוץ זה, עוד אפשר לומר, דכפי שנראה לקמן, ישנה אפשרות להסביר את רש"י בצורה מעט שונה, שהוא סובר שכל עוד הדרך לאכול את המאכלים בדרך כלל היא עם הפת אזי אין צריך לברך עליהם ברכה כלל, ואם אין הדרך לאכול אותם יחד עם הפת, רק אז צריך לברך ברכה אחרונה. ואמנם אין זה מוכרח, אך אם נאמר כך, תתורץ קושיה זו. שכן לגבי הקושיה הראשונה, אכן יש חידוש גדול, שאף על פי שאין זה נאכל ממש עם הפת חשיב טפל ואינו טעון ברכה, כיון שדרכו להאכל עם הפת.

ובעניין הקושיה במקרה ששאלו את בן זומא מדוע יין לא נפטר בברכת הפת, הרי זה דבר הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, וענה שכיון שהוא חשוב יש לו ברכה לעצמו, ומוכח מכאן שיין קרוי מחמת הסעודה למרות שאינו נאכל עם הפת, לכאורה אפשר לומר שרש"י מבין שמה ששאלו את בן זומא: "אי הכי יין נמי נפטריה פת!" הם התכוונו לייין שבא לשרות את המאכל, שאז אין הכי נמי שזה נחשב כמו מאכל שמתלפת עם הפת, כיון שכל המטרה שלו זה לשרות את

או לא. ואם כן יוצא דלפי שתי הלישנות מוכרחים לומר שהפת פוטרת מעשה קדירה, וכן שהפת פוטרת את הפרפרת (לפי בית הלל - היינו ההלכה).

הפת וליישב אותה במעיים. וענה להם בן זומא שבאמת יין זה משקה חשוב שאף אם האדם שותה אותו רק בשביל לשרות את המאכל במעיים - עדיין צריך לברך עליו. ונראה שאף אפשר לדייק את זה מדברי רש"י עצמו, דבגמרא איתא (מב ע"ב): "איבעיא להו: בא להם יין בתוך המזון, מהו שיפטור את היין שלאחר המזון? אם תימצי לומר ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון - משום דזה לשתות וזה לשתות, אבל הכא דזה לשתות וזה לשרות - לא; או דילמא לא שנא?". וכתב רש"י על המקום: "אם תמצי לומר - להביא ראיה ממשנתנו דקתני דייך שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון - אינה ראיה, דהתם זה לשתות וזה לשתות, אבל שבתוך המזון - לשרות אכילה שבמעיו הוא בא, ולא היו רגילין לשתות בתוך הסעודה אלא מעט, לשרות". ורואים במפורש דבזמנם היו שותים רק מעט יין בסעודה, וגם אותו היו שותים רק בשביל לשרות, ואם כן מסתמא על זה דיברו תלמידי בן זומא. ומחדש בן זומא, דאף על פי שזה רק לשרות - צריך לברך על זה, כיון שהוא קובע ברכה לעצמו. ואמנם הרא"ש דחה אפשרות הבנה זו בטענה "דמהיכא פשיטא ליה (לרש"י) כולי האי דמהאי טעמא הוי כמו דברים שמלפתים בהם את הפת?!", ואולם לכאורה לא מובן מה הקושי לומר זאת? לכאורה זכותו של רש"י להסביר כך את מהלך הסוגיה, ועוד, שאוקימתא זו אינה דחוקה, ואף מסתברת היא.

ובעניין הקושייה שלכאורה אין לברך על כרוב ותרדין וכד' משום ש"ברך על הפת פטר את הפרפרת", כתב המחזור ויטרי (סימן סח): "אמר רב פפא: הילכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפנייהן ולא לאחרייהן. כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה **לאחר שבירך על הפת** אף על פי שלא היו על השלחן בשעת ברכה, אינן טעונין ברכה לא לפנייהן ולא לאחרייהן... שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה. כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן. ואוכלין אותו בסעודה לשביעה כגון דייסין וטיצני וטרגוס (היינו ססני וטרגיס המובאים בגמרא אצלנו) ובאו בתוך הסעודה **לאחר שברך על הפת**, מברך לפנייהן הואיל ולא באו לפני הפת... דברים הבאים לאחר סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים, טעונין ברכה לפנייהן ולאחרייהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן". ולפי דברי המחזור ויטרי שהיה תלמידו של רש"י, אפשר לומר שרש"י יסביר את הסוגיה בדף מ"ב שעוסקת היא דוקא במקרה שהיו לפניו המאכלים הנ"ל בשעת הברכה

על הפת, ולכן הפת פוטרותן. אולם אם המאכלים לא היו לפניו בשעת הברכה אזי צריך לברך ברכה ראשונה עליהם. ולפי זה הגמרא מוסברת כך: "מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם" - בין אם זה היה לפניו ובין אם לא אין צריך ברכה כי זה ממש טפל לפת. "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם" - היינו שכיון שזה לא היה לפניו על השלחן צריך ברכה לפנייהם, כי הם לא ממש טפלים לפת. "לאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם" - כיון שזה לא היה לפניו על השלחן - טעונים ברכה לפני ואחרי. אך אם זה היה לפניו על השלחן לכאורה הפת פוטרת אותם בברכה ראשונה.

ולגבי הקושיה דלכאורה רש"י פוסק כמו רב ששת ודלא כרב הונא וקרב נחמן, ולכאורה אין הלכה כיחיד במקום רבים, אמר הרב רועי סיטון שליט"א שנראה שתוספות לא מקשים על רש"י מצד זה שזה "יחיד ורבים" (וכנראה כיון שבאמת זה לא כלל מוחלט, ובפרט שרב ששת הוא בתראה, ויכול להיות שההלכה תהיה כמותו), אלא מצד זה שהגמרא מציגה את זה בתור שהרבים סוברים משהו אחד, אז כנראה היא רוצה לומר שההלכה כמותם. ומכל מקום רש"י יכול לומר שאין זה ככה, וזה לא מוחלט כלל, ואין הכי נמי שהלכה כמו רב ששת, ואם כן לא קשיא על רש"י מידי, וכמו שנראה לקמן, ישנו כלל שבמחלוקות רב נחמן ורב ששת, הלכה כרב ששת בדיני וקרב נחמן בממוני, ואם כן מובן מדוע רש"י פסק כרב ששת. ועוד אפשר לומר, שרש"י לא פוסק בעצמו כרב ששת נגד רב הונא ורב נחמן, אלא מסביר שכך פסק רב פפא, ואם אין קושיות להסביר כך את רב פפא - אז ודאי שהלכה כרב פפא כאשר הוא מסכם ואומר "הלכתא".

ומכל הנ"ל נראה דאין שום קושי על דברי רש"י, ואין לנו לשלול מלומר את דבריו בפשט הבנת הגמרא, ואין הכרח עקרוני לקבל דוקא את הפירושים האחרים.

הסבר שיטת התוספות והרא"ש לסוגיה⁴

ומכל מקום, תוספות והרא"ש התקשו מאוד בדברי רש"י, ולכן פירשו פירוש אחר לסוגיה, ולפי העיקרון של הסבר זה הסבירו כל הראשונים וביניהם הר"ח (מלבד שינוי קל) והמרדכי (ברכות רמז קל"ה). וז"ל תוספות (שם, ד"ה והלכתא): "על כן

4. מו"ר הרב טל שליט"א (ב'טל חיים' ברכות ח"א עמ' שצד-שצה) כתב לחלק בין שיטת התוספות לשיטת הרא"ש: דלשיטת התוספות כל העניין של מאכלים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה נפטרים מברכה לפני ואחרי, זה מכיון שהם טפלים לפת. ובעצם זו הרחבה של גדר ה"לפתן" של הפת. ואולם הרא"ש סובר שלא כך, אלא שכל דבר שהוא מעיקר הסעודה, היינו שבא להשביע וכד' - הרי הוא קרוי "מחמת הסעודה", ואין זה קשור לליפות הפת בדוקא. ומדייק זאת מו"ר מדברי התוספות שחוזרים ומדגישים את העניין של הפת: "מחמת הסעודה בפת", "לאכלן עם הפת", דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרין ועוד. ואולם הרא"ש חוזר ומדגיש את עניין של עיקר הסעודה: "שרגילים לקבוע עיקר הסעודה עליהם", "כיון דעיקר הסעודה הם", "וחשיבים כעיקר הסעודה". ובגלל זה עשה מו"ר חילוק בין תוספות לרא"ש בסעודות כיום, וז"ל (שם, עמ' תו): "והנה בזמנינו אכילת הפת איננה בהכרח האכילה המרכזית בסעודה. פעמים רבות מזונו העיקרי של האדם בסעודה הוא דוקא בשר או עוף או סוג מסויים של פת הבאה בכיסנין כמו בורקס, והפת אינה משמשת אלא כהשלמה בעלמא לאכילתו... לפי מה שהתבאר בדעת התוספות נראה שהיה צריך לברך על המאכלים הללו. כיון שהתוספות נקטו שיש לפטור את המאכלים מצד שהם באים בגלל הפת שבסעודה והם טפלים לה, וכיון שכאמור בזמננו אין המאכלים הללו באים בגלל הפת, אין הם טפלים לה, ואין מקום לפוטרים מהברכה". ואולם לעניות דעתי נראה שאין לחלק כך. שכן תוספות בעצמם כאשר הם מביאים את הדוגמה ל"שלא מחמת הסעודה" הם מביאים תאנים וענבים. וכתבו בזה הלשון (ד"ה 'הלכתא'): "אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת טעונין ברכה לפניהן", היינו שתוספות תולים את ההצרכה בברכה דוקא בזה שאין דרכם לבוא בתוך הסעודה. כי אם דרכם לבוא בתוך הסעודה - אין צרכיך ברכה כלל! תוספות אינם תולים את הפטור בברכה בדבר שהוא עיקר מזונו של האדם או לא, אלא בדבר שבא בתוך הסעודה. ותוספות מביאים בתור דוגמה דוקא את התאנים והענבים, כדי לומר לך שדוקא כאלו שממש לא מתלפתים, היינו שהם ממש לא קשורים לפת ולסעודה. ועוד נראה לומר, שלא היו אוכלים את ה"מיני קדירה" (שעליהם כתבו תוספות ש"רגילים לאכלן עם הפת") ממש עם הפת, ואף על פי כן לא נצרכים לברך (שכן "מעשה קדירה" פירושו מאכל שברכתו מזונו, ונראה שמאכל כזה לא היו אוכלים עם הפת, וכמו שאמרו "הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא" לגבי דייסא), ולכן נראה לעניות דעתי לומר שהתוספות והרא"ש אמרו דברים שווים. ומה שהדגישו תוספות את עניין אכילת הפת הוא כיון שהפת זה המאכל העיקרי של האדם, וזהו העיקר בכל סעודה - ואף אם לא אוכלים הרבה ממנו. ובאמת בסוף גם מברכים ברכת המזון אף אם אכל רק כזית ממנו. וכיון שכך - הכל קרוי טפל לפת ולליפותה. וכן האחרונים לא ראו לחלק בין שיטת התוספות והרא"ש. ואמנם אינני שולל כמובן את הבנתו של מו"ר, אך נראה לעניות דעתי שאין זה מוכרח, ואפושי מחלוקת לא מפשינן.

פירש ר"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה והביאן בתוך הסעודה, אין טעונון ברכה לפנייהם ולאחרייהם אפילו אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין - הפת פוטרותן. אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים לפת בהן את הפת, טעונון ברכה לפנייהן דכיון דלאו משום לפתן אתו אין הפת פוטרותן, והיינו כרב נחמן וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונון ברכה לפנייהן ולא אחרייהן. (ד"ה) לאחר הסעודה - גרסינו, ותו לא ולא גרסינו דברים הבאים בהך סיפא, והכי פירושו: אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה פירוש לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת, שוב אין הפת פוטרותן כלל והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונון ברכה לפנייהם ולאחרייהם דאכל דברים דלעיל קאי. ועכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או שום דבר קודם ברכת המזון דעתנו לאכול פת כל שעה, וקיימא לן כפסק דרב פפא. והיינו שהחלוקה בדבריהם שונה: מאכלים שמתלפתים יחד עם הפת ממש - פשוט שנפטרים מברכה ראשונה ואחרונה, ואין צריך כלל רב פפא להזכיר אותם. אלא "מחמת הסעודה בתוך הסעודה" הכוונה למאכלים שדרכם לבוא בתוך הסעודה, כגון בשר ודגים וכרוב ותרדין, שכיון שהם ממש חלק עיקרי ומהותי בסעודה, אין צריך לברך עליהם אפילו ברכה ראשונה, שכן הם נפטרים בברכת הפת, שהיא עיקר הסעודה. "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה" היינו מאכלים כגון פירות ומיני מגדים שאינם חלק עיקרי מהסעודה, ועל כן אין נפטרים בברכת הפת, ולכן צריך לברך עליהם ברכה ראשונה. ואולם ברכה אחרונה אין צריך לברך עליהם, כיון שאדם דעתו לברך על כל מה שאכל בסעודה, והם גם כן מזינים, ולכן ברכת המזון פוטרותן, וזה כדברי רב הונא ורב נחמן דלעיל. ו"לאחר הסעודה" היינו דברים שבאים אחר סיום האכילה ואחר שמשכו ידיהם מן הפת אך לפני ברכת המזון, וכיון שהסיחו דעתם מן האכילה, בין אם אוכל דברים שבאים מחמת הסעודה ובין אם אוכל דברים שלא מחמת הסעודה - צריך לברך עליהם לפני ואחרי, וזאת כיון שזה חשוב כאילו לא אכלן כלל בתוך שום סעודה, שאז אין ברכת הפת פוטרותן ואין ברכת המזון פוטרותן.

ומוסיפים תוספות והרא"ש (ובעקבותיהם עוד הרבה ראשונים), שבימינו אין לנו דין זה של "משכו ידיהם מן הפת", כיון שכל שעה ושעה האדם מתכוון

לאכול לחם אם רוצה, ואף שמבחינתו הוא כבר סיים את האכילה, ועל כן בימינו אין את הדין האחרון בדברי רב פפא, ועל כן אין מברכים ברכה אחרונה בדברים הבאים כביכול לאחר הסעודה, ובעז"ה בהמשך נדון בדברים אלו.

רש"י מבין שאי אפשר להסביר את הגמרא כמו הסבר התוספות והרא"ש

ונראה לכאורה שרש"י לא יכל להסביר כהסבר התוספות והרא"ש ושאר כל הראשונים, כיון דכפי שהערנו לעיל, ישנו כלל בפסיקה המוסכם על הגאונים והראשונים שבמחלוקות רב ששת ורב נחמן, הלכה כרב ששת בדיני וכתב נחמן בממוני. היינו בדיני איסור והיתר ושאר מצוות - הלכה כרב ששת, ובדיני ממונות - הלכה כרב נחמן. וכלל זה הובא בתוספות דלקמן (מב ע"ב), וכן בר"ח (יומא כ"ד), ובמרדכי (קידושין רמז תקלז), ובאגודה (ברכות פ"ז סי' קסט) וביד מלאכי (כללי התלמוד סימן קס"ב) ועוד. ולפי כלל זה הבין רש"י שצריכה ההלכה להיות כרב ששת ודלא כרב הונא ורב נחמן, וצריך לברך על פירות בתוך הסעודה גם לפנייהם וגם לאחריהם, ואולם תוספות הבינו שהכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים" גובר על הכלל הנ"ל דהלכה כרב ששת, ולכן פסקו כרב הונא ורב ששת, ולא כרב נחמן ועל כן הקשו על רש"י שפסק כרב ששת. ועוד, כפי שכתבנו, יתכן שרש"י הבין שרב פפא פוסק כמו רב ששת, ואם כן הלכה כמותו.

רס"ג ובה"ג סוברים כשיטת רש"י

והנה כתב רס"ג בסידורו (עמ' פה בהוצאת 'מקיצי נרדמים', שנת תש"ס): "ולכל דבר הנאכל יחד עם הלחם יש שלש דרגות: מה שדרך בני האדם ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ושאר המינים לא צריך לברך עליו כלום לא לפניו ולא אחריו מפני שהוא טפל ללחם. ומה שנוהגים להביא אל הסעודה ולא ללפת בו את הפת כגון 'סמר' ו'כ'ביץ' (לֶבֶן ודייסא, על פי תרגום הרב קאפח) וכיוצא בהם צריך לברך לפניו ואינו טעון ברכה אחריו. ומה שאין נוהגין כלל להביא אל הסעודה,

5. וז"ל שם: "הלכה כרב ששת באיסורי, לא מצינו כלל זה בכל התלמוד ומצאתי שהוא מדברי הגאונים כמו שכתבו התוספות בחדושי ברכות כ"י וז"ל שם בפרק כיצד מברכין וקיימא לן מכח הקבלה דרב נחמן ורב ששת הלכה כרב ששת באיסורי ונהירנא שכן כתבו הגאונים בחידושי תענית כ"י וכן מצאתי תו בהג"א פ"ק דחולין שבסדר תנאים ואמוראים פסקו הלכה כרב ששת לגבי רב נחמן באיסורי הוא מפסק הגאונים עיין שם".

6. ובמשנה תורה לרמב"ם של הרב קאפח מובאים הדברים באותו עיקרון עם שינויים קלים.

הוא שינה מן המנהג והביא לפניו כגון תמרים וענבים ותאנים ושאר הפירות צריך לברך לפני אכילתו ואחריה". וכיוצא בדבריו אלו כתב גם כן בה"ג (הלכות ברכות סה ע"א). ומוכח מכאן שסברו רס"ג ובה"ג כשיטת רש"י. ואפשר על פי דבריו אף להבין מדוע רש"י נתן את הדוגמאות של "דייסא וכן כרוב ותרדין" ולא את הדוגמא של בשר ודגים, וזאת כיון שבזמנם היו נוהגים ללפת את הבשר והדגים ממש יחד עם הפת. ויש מקום לומר שישנה מחלוקת בין רש"י לרס"ג, שרס"ג כתב "מה שדרך בני אדם", אך רש"י לא כתב כך. והנפקא מינה היא כאשר אוכל אותם ללא לחם, דלרס"ג ובה"ג לא יברך, אך לרש"י יברך. אמנם אפשר לומר שרש"י יסכים לדברי רס"ג ובה"ג, שהכל תלוי בדרך האכילה, אך לא מוכרח. וכתב הרב קאפח שכן נכתב בכל הסידורים העתיקים של יהדות תימן, כרס"ג⁷.

שיטת הרמב"ם גם כן כשיטת התוספות

הרמב"ם לא פירש כמעט דבריו, וציטט כמעט מילה במילה את לשון הגמרא, וז"ל (הלכות ברכות פ"ד ה"א): "דברים הבאים בתוך הסעודה והן מחמת הסעודה, אינן צריכין ברכה לפניהם ולא לאחריהם, אלא ברכת המוציא שבתחלה וברכת המזון שבסוף פוטרת הכל, שהכל טפלה לסעודה. ודברים שאינן מחמת הסעודה שבאו בתוך הסעודה - טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם, ודברים הבאים לאחר הסעודה בין מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה - טעונין ברכה לפניהן ולאחריהם".

ורבינו מנוח פירש את הרמב"ם כרש"י, עיין בדבריו שם, ונראה שהבין כך ממה שכתב הרמב"ם ב'בבא בתרא' של דבריו: "ודברים הבאים לאחר הסעודה וכו'", דהגמרא לא כתבה בלשון הזו, אלא כתבה רק "לאחר הסעודה" ותו לא מידי, וכיון שהוסיף הרמב"ם על לשון הגמרא הבין רבינו מנוח שהמדובר הוא על פירות וכד' שבאים בתוך הסעודה. והיינו, שאם גורסים בגמרא "דברים הבאים לאחר הסעודה", משמע כמו דברי רש"י, היינו שמביאים את הדברים שבדרך כלל מביאים לאחר הסעודה - בתוך הסעודה, וצריך לברך עליהם גם לפני וגם אחרי. ואם לא גורסים, משמע יותר כתוספות. וכיון שהרמב"ם הוסיף את המילים "דברים הבאים", הבין רבינו מנוח שהרמב"ם פסק כרש"י. וכן הכסף משנה

7. ולכאורה צריך ביאור במה שכתב הרב קאפח, כי לפי רס"ג מפורש שסבר כרש"י, אך הרב קאפח עצמו הסביר את הרמב"ם כתוספות ולא כרש"י, ולפי דברי הרב קאפח שבסידורים התימנים פסקו כרס"ג, יוצא שהתימנים אמורים לנהוג כרש"י ולא כתוספות וכרמב"ם, וצריך עיון.

הסתפק בדברי הרמב"ם הנ"ל, וז"ל (שם): "והתוספות פירשו... לאחר סעודה גרסינן ותו לא, ולא גרסינן דברים הבאים בסיפא, והכי פירושו: אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה פירוש לאחר שמשכו ידיהם מן הפת, שוב אין הפת פוטרן והוי כמו שאכלן בלא שום סעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם, דאכל דברים דלעיל קאי, ועכשיו אין לנו דין זה דאין אנו מושכין ידינו מן הפת עד לאחר ברכת המזון על"ל. ורבינו נראה לכאורה דכרש"י סבירא ליה שכתב בסיפא דברים הבאים. ויש לדחות שכבר אפשר דכתוספות סבירא ליה ודברים הבאים דקתני היינו כל דברים הבאים ולכן אני אומר שאין בדברי רבינו הכרע".

ואולם הלחם משנה והגהות מיימוניות ועוד, הבינו שהרמב"ם פוסק כתוספות ולא כרש"י. ונראה לעניות דעתי להוכיח שאכן הרמב"ם פסק כתוספות ולא כרש"י, שכן לכאורה בהסתכלות ראשונה על דברי הגמרא, רב פפא לא אמר "לאחר הסעודה בתוך הסעודה", הוא אומר רק "לאחר הסעודה" ומשמע יותר שהכוונה כפשוטו - אחר שסיימו את הסעודה (ולפני ברכת המזון, דאם לא כן אין חידוש כלל) ורש"י הסביר אחרת את דברי הגמ' מכורח מה שהסברנו לעיל דהלכה כרב ששת, אולם הרמב"ם הבין כתוספות ש"אחר הסעודה" הכוונה כפשוטו. ועוד, שהרמב"ם הוסיף כמה מילים על לשון הגמרא, וכתב "דברים הבאים בתוך הסעודה והן מחמת הסעודה אינן צריכין ברכה לפנייהם ולא לאחריהם, אלא ברכת המוציא שבתחלה וברכת המזון שבסוף פוטרן הכל, **שהכל טפלה לסעודה**". ונראה שכשכתב "טפלה לסעודה" אין הכוונה שזה טפל לפת שבסעודה (היינו שאין זה מצד דיני עיקר וטפל), שכן כאשר הרמב"ם כותב "סעודה" לכאורה אין הוא מתכוון בדוקא ללחם שבסעודה⁸, אלא הוא מתכוון לעצם הסעודה, ואם כן יוצא שהרמב"ם מנמק את הסיבה לפטור מברכה ראשונה ואחרונה בגלל שהמאכל טפל ל"סעודה", ויוצא שכל האוכלים שבאים

8. פשוט לעניות דעתי שכאשר הרמב"ם כותב "סעודה" הוא מתכוון בדרך כלל לסעודה עם לחם, וכמו שאפשר להוכיח ברוב אם לא בכל הפעמים שהרמב"ם כותב "סעודה", ואף על פי כן נראה לעניות דעתי ברור שאין הרמב"ם מתכוון דוקא שהמאכלים טפלים לפת, אלא שהם טפלים לעצם הסעודה, דאם כן היה לרמב"ם לכתוב ביתר ביאור "שהכל טפילה לפת", ואין דרכו של הרמב"ם להשאיר אותנו במין ערפל לא ברור ולא היה הרמב"ם מצפה שנבין מהמילים "שהכל טפלה לסעודה" דהכוונה היא שטפלה לפת. וכן ראיתי שכתב מו"ר הרב טל (טל חיים ברכות ח"א עמ' שצז).

בשביל להשביע ולזון, ודאי שהם טפלים ל"סעודה". ולכן נראה לעניות דעתי לומר שאכן הרמב"ם הבין כשיטת התוספות.

ובשו"ת (תשובה צ"ז מהדורת מכון ירושלים) נשאל הרמב"ם: "ומה יאמר אדוננו בדבר ה'קטאיף' שמביאים אותן לאחר הסעודה על השלחן וכיוצא בהן ממה שדרך בני אדם להתמתק בו אחר הסעודה ממה שמברכים עליו לפני אכילתו בורא מיני מזונות, אם הובאו לאחר הסעודה על השלחן האם הוא טעון ברכה לפניו אם לא, יורנו אדוננו". והשיב הוא ז"ל: "התשובה: כל מה שמביאים לאחר גמר אכילת הפת וזהו אשר נקרא לאחר סעודה, הוא טעון ברכה לפניו ולאחריו. ואפילו בא מחמת הסעודה, רצוני לומר, ממה שדרכו להתמתק בו לאחר הסעודה. ולא תשתנה לו ברכה, אבל מברך עליו הברכה המחוייבת לו אלו נאכל לבדו בפני עצמו", עכ"ל.

ולמדים אנו מתשובה זו כמה דברים חשובים, ונכתוב את הנצרך לעניינינו: ראשית, דמה שכתוב "לאחר הסעודה" הכוונה היא אחר סיום אכילת הפת, ולא אחר סילוק הפת כדברי כמה מן הראשונים שנראה לקמן. דהיינו, אף אם לא סילקו השלחן אך גמרו בדעתם שלא יאכלו עוד פת - קרוי "לאחר הסעודה", שאז כל מאכל שאוכל - צריך לברך עליו תחילה וסוף⁹, וכמו שכתב במשנה תורה "ודברים הבאים לאחר הסעודה בין מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה טענין ברכה לפנייהם ולאחרייהם"¹⁰. שנית, דהגדרת דברים הבאים "מחמת הסעודה" היא כל מה שרגילים להביא אותו בסעודה. כאשר זה מגיע "לאחר הסעודה" משמעותו היא פירות וכד' (וזה מה שכתב "להתמתק"), וכאשר זה מגיע

9. וכיום יכול להיות מצוי שהגישו מנה שניה לשולחן וכבר סיימו לאכול את הלחם, ולא ממשיכים לאכול את הלחם עם המנה השניה, ואולם נראה דבכהאי גוונא יודה הרמב"ם שאין זה קרוי "לאחר הסעודה", שכן מצוי הוא שהאדם יאכל חתיכת לחם על מנת לטבל ברוטב או לנקות את הפה וכד', ואין הכי נמי דצריך עיון מה קורה כאשר האדם כבר מבחינתו סילק את הלחם מן השלחן וגמר בדעתו שלא לאכול עוד ממנו, דאולי לרמב"ם יצטרך לברך לפני ואחרי.

10. ואמנם בדפוס ליסא גרס (או תרגם שונה) בתשובת הרמב"ם הנ"ל: "כל דבר אשר יבא אחר גמר אכילת הפת וזה הוא הנקרא אחר הסעודה, ודאי צריך ברכה לפניו ולאחריו. ואם הוא דבר הבא מחמת הסעודה, דהיינו שרצה להמתיק הפה לא יברך עליהם ואפי' יאכלם לבדם", ומוכח מפה שאם אוכל דברים הבאים מחמת הסעודה לאחר הסעודה - אין צריך לברך עליהם כלל, אולם במשנה תורה וכן בשאר הדפוסים הוא כמו שכתבנו למעלה, ואין סיבה לומר שדוקא דפוס זה הוא הנכון.

"בתוך הסעודה" זה בשר ודגים וכד', ודלא כרש"י, אלא כתוספות (עיין בהערה) ¹¹. שלישית, שאם האדם אוכל לאחר הסעודה פת, אינו מברך עליה לא בתחילה ולא בסוף, וזה ממ"ש בהמשך התשובה: "ודעו שה'קטאיף' פת היא וחייבת בחלה, ולזה אם אכלן בפני עצמן לאחר הסעודה - לא יברך עליהן בתחלה ולא יתייחדו בברכה בסוף". ונראה שהסברא בזה היא שאם האדם רוצה לאכול פת לאחר שכבר סיים את הסעודה, מוכח שהוא בעצם לא סיים, והוא התכוון לאכול עוד. וצריך עיון מה יהיה הדין כאשר מגישים את המנה האחרונה, והאדם גמר בדעתו בהחלטיות לסיים לאכול את הפת ואז הביאו לפניו פת¹².

ומכל מקום מכל הנ"ל מוכח דהרמב"ם סבר כתוספות ולא כרש"י, ואולם חלק עליהם בכמה דברים: א. סיום אכילת הפת היא זו שקובעת את השלב של

11. כתב הרמב"ם בתשובה: "ואפילו בא מחמת הסעודה, רצוני לומר ממה שדרכו להתמתק בו - לאחר הסעודה". והנה, אם נאמר ש"מחמת הסעודה" הכוונה תמיד גם לפירות וכד', דברי רב פפא יתפרשו כך: "מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - אם זה אפילו דברים מתוקים שנאכלים בדרך כלל למנה אחרונה - לא צריכים ברכה לא לפני ולא אחרי. "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - אם זה דברים שאפילו לא רגילים להביא אותם אחרי הסעודה לקינוח - טעונים בתוך הסעודה ברכה לפני. ואם זה "לאחר הסעודה" - היינו שזה בא לאחר הסעודה - אחר גמרו מלאכול את הפת - אז טעון ברכה בין לפני ובין אחרי. ולפי זה יוצאים כמה דברים מוזרים: ראשית, שיש חילוק בין מנות אחרונות שרגילים להביא בדרך כלל, לבין דברים שלא רגילים להביא בדרך כלל, ואין זה כל כך מצוי שיש את החילוקים הללו. זה נשמע מאוד מאוד רחוק. ומלבד זאת, לא עלתה על דעת אף אחד מהראשונים לומר שדברים מתוקים שבאים לקינוח סעודה נחשבים מחמת הסעודה! זה לא מסתבר כך גם מצד ההיגיון! ונראה שאפשר לומר, שהרמב"ם מבין שהמושג "מחמת הסעודה" משתנה בין שלבי הסעודה: אם האוכל מגיע בשלב של אכילת עיקר הסעודה, מה שקרוי "מחמת הסעודה" הוא בשר ודגים וכד', ו"שלא מחמת הסעודה" זה פירות וכד'. אולם אם הוא מגיע בשלב של "לאחר הסעודה" אז "מחמת הסעודה" זה פירות וכד', ו"שלא מחמת הסעודה" זה בשר ודגים וכד', וזה מה שכתב: "ואפילו בא מחמת הסעודה, רצוני לומר ממה שדרכו להתמתק בו - לאחר הסעודה", ואם כן מוכח שהרמב"ם סבר כתוספות ולא כרש"י. ואולם אפשר להסביר זאת בצורה שונה כך שלא צריך להגיע לחילוק הזה ספציפית, אף שהוא הגיוני ומסתבר, אך זו צורה שלא מתיישבת כל כך 'חלק' בדברי הרמב"ם בתשובה. ואולם בכל מקרה לעניות דעתי ברור שהרמב"ם סבר כתוספות ולא כרש"י.

12. למרות שבדברי הרמב"ם לא מצינו שחילק אם גמר בדעתו עם לאו, וזה נראה שאף אם גמר בדעתו - לא יברך, ואולי זה בגלל שכיון שזו ממש אותה ברכה בתחילה ובסוף, אזי הוא נפטר בברכה זו, אף על פי שגמר בדעתו לסיים לאכול, וצריך עיון.

"לאחר הסעודה"¹³. ב. אם אוכל פת לאחר הסעודה לא מברך עליה כלל (לכאורה תוספות לא מסכימים לזה).

שיטת הרשב"א

הרשב"א בדבריו בסוגיה זו מאריך מאוד לבאר לנו מהי בדיוק מחלוקת רב הונא ורב ששת ורבי חייא, וכן על מה מוסבים דברי רב פפא. ומפני אריכות הדברים ראיתי לנכון לא להביאם במלואם אלא רק את דבריו המרכזיים, וז"ל (ברכות מא ע"ב, ד"ה 'הביאו'): "שמועה זו ושמועה דרב פפא ובסמוך נאמרו עליהן כמה פירושים, והמחזור בעיני דהא דפליגי בה רב הונא ורב ששת ורבי חייא בשהביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, כלומר שלא ללפת בהן את הפת ממש אלא לסייע קצת תאות המאכל כדי שיתאוה לאכול יותר כדרך של בריות בפרפראות שבאמצע סעודה, ולפיכך קאמר רב הונא שהן טעונין ברכה לפניהם דכיון דאינן באין ללפת ממש אין ברכת הפת שהיא ברכה ברורה לפת פוטרת את אלו כיון שאינן טפלה לפת ממש כלומר שיבא ללפת ממש... ורב ששת סבר דכיון דלא באו ללפת ממש עד שאינן נפטרין בפת, אף הן אינן נפטרין בברכת המזון, לפי שאין ברכת המזון פוטרת אלא דברים שבאו מחמת המזון ממש... ורבי חייא פליג אתרווייהו ואמר שאינן טעונין לא לפניהם ולא לאחריהם משום דכיון שבאו בתוך הסעודה הפת פוטרתן בתחלתן והלכך מכלל הסעודה הן וכל שהן מכלל הסעודה ברכת המזון פוטרתן בסופן".

לשיטת רש"י, תוספות ועוד ראשונים נראה שמחלוקת רב הונא ורב נחמן כנגד רב ששת וכנגד רבי חייא היתה מה הדין כאשר מביאים פירות באמצע הסעודה והפירות הנ"ל אינם מלפתים את הפת בפועל. ואולם, הרשב"א מפרש בצורה שונה את המחלוקת: אם הביאו את הפירות סתם כך בשביל לאכול – לכולי עלמא צריך לברך לפני ואחרי, שכן אינם נפטרים בפת כלל, לא לפני ולא אחרי. ואם מתלפתים הם ממש יחד עם הפת - לכו"ע אין צריך לברך כלל¹⁴. אלא,

13. ולא כתוספות שלפי מה שהסברנו לעיל בדבריהם, "משיכת ידיים מן הפת" הכוונה משיכת ידיים מכל מהאכלים שדרכם לבוא בסעודה. ואולם לכאורה למעשה אין לפסוק כרמב"ם, ולא ראיתי עוד שיטות שסוברות כמותו בזה.

14. וזאת בשונה מדברי ההגהות מיימוניות שמסתפק דאף אם אוכל את הפירות יחד עם הפת ממש - צריך לברך, וכלשונו (ברכות פ"ד ה"א): "והיכא דבאמצע סעודה אוכל פירות עם הפת איכא למיתלי כיון דאין דרך ללפת בהן את הפת טעונין ברכה לפניהם והא דאמר ליה שבקן לבתר מזונתא ולא לאמצע מזונות משום דלבסוף קאמר ליה וצריך עיון".

כל המחלוקת היא בפירות שלא הביאו אותם בשביל ללפת בהם את הפת, אך הביאו אותם בשביל לסייע קצת תאוות המאכל: שיתאוה לאכול יותר כדרך של בריות. והוכרח הרשב"א להסביר דוקא כך, דהוקשה לו דאם לא הביאו אותם בשביל מטרה זו מדוע הביאו אותם? הרי אין דרך להביא פירות למתיקה באמצע הסעודה! ומפאת כן צריך לומר שבזה חלקו האמוראים: רב הונא ורב נחמן סברו שיש לברך רק לפניהם, דכיון שאינם נאכלים יחד עם הלחם לא נפטרו בברכת הפת. ואולם ברכה אחרונה אינם צריכים, כיון שסוף סוף הם באו כדי לגרר את תאות הלב לאכילה ולכן נפטרים הם בברכת המזון, וכן בגלל שסוף סוף הם קצת זנו את האדם. ואולם רב ששת סבר שצריך לברך גם לאחריהם, כיון שברכת המזון לא פוטרת אלא מה שהוא ממש מזון, ומה שהוא ממש מחמת הסעודה¹⁵. ורבי חייא סבר דכיון שהם באים בתוך הסעודה - אינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם כלל.

ולפי זה, מסביר הרשב"א את דברי רב פפא שהמדובר הוא רק על פירות ומיני מתיקה, ולא על שאר אוכלין, וכן כתב (שם, ד"ה 'אמר רב פפא'): "אמר רב פפא: הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. פירוש אפילו כגון תאנים וענבים שבאו ללפת את הפת, וקמשמע לן שאף על פי שאין דרכן לבא ללפתן ולא מזון נינהו, אפילו הכי כיון דאיהו מלפת בהו את הפת השתא שוינהו טפלה לפת, ומיפטרין בפת אפילו בתחלתן וכל שכן בסופן דהוו להו מכלל סעודה לגמרי וברכת המזון פוטרת כלולי עלמא כל מה שהוא מכלל הסעודה... שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה, כלומר תאנים וענבים שלא באו ממש ללפת טעונין ברכה לפניהם אבל לא לאחריהם כטעמא דרב הונא וכדכתיבנא לעיל. ואם באו לאחר סעודה ממש וקודם ברכת המזון, טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם: לפניהם דהא לא מפטרו בפת כלל ואפילו כשבאו בתוך הסעודה, כל שכן בשבאו לאחר סעודה דהא פת דפטרה פרפרת שבתוך הסעודה אפילו הכי לא פטרה לה כשבאה לאחר סעודה וכדאמרינן דפת הבאה בכסנין טעונה ברכה לפניה, וכדמשמע נמי במה כ"ש תאנים וענבים, ולאחריהן נמי משום דלאו מזון נינהו כפת הבאה בכסנין, ולא

15. ואמנם כותב הרשב"א שאף לפי רב ששת אין צריך לברך על פת הבאה בכיסנין אחר כך, וזאת כיון שהם ממש זנים. אולם פירות שלא ממש זנים - צריך לברך עליהם. וחוש מפת הבאה בכיסנין הוסיף הרשב"א שאף תמרים לרב ששת אין צריך לברך אחריהם כי הם כמו פת הבאה בכיסנין שהם מאוד זנים, וכמופיע בגמרא (כתובות י' ע"ב): "ואמר רב חנא בגדתא: תמרי - משחנן, משבען, משלשון, מאשרן, ולא מפנקן".

מכלל סעודה הן כלל כבאין בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה ממש שמסייעין קצת בסעודה שהן מרבין מעט תאות המאכל".

והיינו, "מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - אפילו פירות, שבדרך כלל לא מלפתים אותם עם הפת, אם אכל אותם ממש יחד עם הפת – אין צריך ברכה לא ראשונה ולא אחרונה¹⁶. "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - פירות שאוכל אותם בתוך הסעודה אך לא יחד עם הפת ממש, צריכים ברכה לפני ולא אחרי, וכשיטת רב הונא ורב נחמן, דכיון שבאים קצת לסייע לתאות המאכל, אמנם צריכים ברכה לפנייהם שכן הם לא נפטרים בברכת הלחם, אך כיון שהם כן חלק מהסעודה והם גם מזינים - אינם צריכים ברכה אחריהם. ואין הכי נמי שאם אוכל את הפירות הנ"ל אך ורק בשביל למתק, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה, וזאת ממה שכתב (בד"ה 'הביאו', ואולם זה משליך ישירות לדברי רב פפא): "ומכל מקום לסייע תאות המאכל לרבותו באו באמצע, שאלו לא כן למה הביאוה בתוך הסעודה, ועוד שאלו לא כן למה אינן צריכין ברכה לאחריהם כבאין לאחר סעודה דהא משמע דרב הונא אתיא כרב פפא", ומשמע שבאמת אם היו מגיעים לא לצורך תאות המאכל - היו זקוקים לברכה, ודלא כתוספות שלא חילקו בין בא לתאות האכילה לבין לא בא לתאות האכילה ומצריכים תמיד לברך ברכה ראשונה ולא אחרונה. "לאחר הסעודה" - צריכים ברכה בין לפנייהם ובין לאחריהם, כיון שזה ממש אחר הסעודה ואין זה קשור לסעודה כלל ואף לא לפת, וזה אפילו לא בא לסייע קצת לתאוות המאכל, ולכן צריכים ברכה גם לפנייהם וגם לאחריהם. ומכל מקום מוסיף הרשב"א בהמשך דאם התחיל לאכול את הפירות בתוך הסעודה או אפילו ביחד עם הפת ממש, גם אם רוצה להמשיך

16. ולכאורה אם נאמר כך יקשה, שכן לכאורה דבר זה פשוט הוא ולא צריך כלל לומר אותו! וקושי נוסף עולה לפי הסבר זה, דלפי זה לכאורה המילים "בתוך הסעודה" מיותרות הן, שכן אם מסבירים ש"מחמת הסעודה" הכוונה היא יחד עם הלחם, אין צריך לומר שזה בתוך הסעודה! ועונה על שאלות אלו הרשב"א בהמשך דבריו, דאין הכי נמי שזה אכן מיותר, ולגבי השאלה הראשונה יש לומר שרב פפא הביא את הדין הזה בגלל המשך דבריו או שמה בגלל שהייתה הוה אמינא לומר שלמרות שאוכל את הפירות יחד עם הפת ממש יצטרך ברכה כי בדרך כלל לא אוכלים את זה יחד עם הפת, ובטלה דעתו אצל בני אדם – קמשמע לן שאין צריך כלל ברכה. ולעניין מה שאמר "בתוך הסעודה", זה גם כן מיותר, ונקט הכא בלשון זו משום שבסיפא צריך לומר כך, אז גם ברישא נקט הכי.

לאכול את הפירות לאחר הסעודה – אין צריך ברכה כלל, לא לפניהם ולא לאחריהם, והוא הדין גם כן לגבי פת הבאה בכיסנין¹⁷.

וממשיך הרשב"א וכותב: "וכלל דברים אלו שאמר רב פפא אינם אלא בתאנים וענבים וכיוצא בהן שהן פירות בלבד, אבל בשר ודגים וכיוצא בהן בין שבאו בתוך הסעודה בין שבאו **לאחר הסעודה** אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דהן בעצמן מזון הן ואינן באין לקנוח סעודה אלא להשביע והן בעצמן מן הסעודה הן ופת פוטרת כל מה שבא למזון ולהשביע". ודין זה אינו כשיטת התוספות, שכן התוספות מצריכים ברכה לפניהם ולאחריהם גם אם אוכל דברים שבאים להשביע אם זה מגיע לאחר הסעודה. ונראה דסברת הרשב"א בזה היא שכל עוד לא ברך ברכת המזון לא גמר בדעתו לאכול את הדברים המשביעים והמזינים. וצריך עיון מה יאמר הרשב"א כאשר האדם גמר בדעתו לגמרי שהוא מפסיק לאכול לגמרי, האם זה יהיה כמו שנטל כבר מים אחרונים או שמא אין זה נחשב גמירות מוחלטת. ומסיים הרשב"א שדין זה ד"לאחר הסעודה" לא קיים אצלנו כיון שאין אנו מסלקים השלחן מלפנינו ואין אנו מושכים ידינו מן הפת עד ברכת המזון, ובדומה לתוספות.

ומכל הנ"ל יוצא שדברי הרשב"א מבוססים בעיקרם על דברי תוספות, אולם חולק הוא עליהם בשני דברים: א. פירות ומיני מתיקה הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה ולא לתאות האכילה - צריך לברך עליהם תחילה וסוף, לעומת תוספות הסוברים דאין צריך לברך עליהם בסוף. ב. שאר מאכלים שאינם פירות ומיני מתיקה הבאים לאחר הסעודה ולפני ברכת המזון אין צריך לברך עליהם כלל כיון שאפילו הכי טפלים הם לסעודה, ודלא כתוספות שמצריכים ברכה בין לפני ובין אחרי.

17. ואמנם דבר זה הינו מחלוקת בירושלמי, שכן כתב הירושלמי (ברכות פ"ו ה"ה): "רבי חלבו רב הונא רב בשם רבי חייא רובא פת הבאה כיסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה אמר רבי אמי רבי יוחנן פליג אמר רבי מנא לרבי חזקיה במה הוא פליג כשאכל מאותו המזון באמצע המזון א"ל אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון אתא רבי חגי בשם רבי זעירא אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון". ואמנם הלכה כרבי יוחנן בדרך כלל, כיון ש"רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן", ולכן פסק הרשב"א כרבי יוחנן. ואולם הוסיף הרשב"א שאולי הלכה כאן כרב כי זה משמיה דרבי חייא, שאז כן צריך לברך עליהם תחילה וסוף, ומביא גם ראייה לכך שצריך לברך מכך שיין שבתוך המזון לא פוטר יין שלאחר המזון משום שזה לשרות וזה לשתות, וכל שכן הכא שהם רק נגררו אחר הפת, ופת כבר גמר מלאכול. ואולם מכל מקום הרשב"א לכאורה פוסק דאין צריך לברך. וכתב בסוף דמכל מקום ברור הדבר שאם אוכל פרי יחד עם הפת ממש, אף על פי שאחר כך אוכל ללא הפת – אין צריך לברך כיון שזה בתוך הסעודה והוא פעם מלפת ופעם לא מלפת וכו'.

הריטב"א כתב בדומה לרבו הרשב"א

והריטב"א הלך בדומה לשיטתו של מורו ורבו הרשב"א, דמחלוקת רב הונא רב נחמן כנגד רב ששת וכנגד ר' חייא עוסקת בפירות הבאים לתאות המאכל ולא לרעבון ולא לתענוג (ברכות מא ע"ב וכן בהלכות ברכות שלו פ"ג). ואולם דברי רב פפא המתחלקים לשלשה חלקים מתחלקים בצורה שונה מעט מהרשב"א: "מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - פירות שמגיעים לרעבון ולהשביע, היינו שהריטב"א מגדיר ש"מחמת הסעודה" כוונתו שבא עתה להשביע (ולא שדרכו להשביע) - ודלא כרשב"א שהסביר שבאים הם לתאות המאכל. "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה" - פירות הבאים להנאה, וגם פירות הבאים לתאוות המאכל בפשיטות (כרב הונא ורב נחמן שלכאורה פוסק כמותם כיון שהוא מביא רק את שיטתם). "לאחר הסעודה" - לאחר שסיימו לאכול ולפני ברכת המזון - וכרשב"א. ואולם אם הפירות הנ"ל באו לא לתענוג אלא להשביע הרעבון - אין מברכים עליהם כלל ואף אם באו לאחר הסעודה (ונראה לעניות דעתי דהרשב"א לא יחלוק על פסק זה). ולעניין שאר מאכלים כתב הריטב"א שאם הם בתוך הסעודה אין לברך עליהם כלל, בין אם הם מחמת הסעודה - שבאו להשביע, ובין שלא מחמת הסעודה - שלא באו להשביע. ואולם אם באים הם לאחר הסעודה, אם אוכל אותם להשביע אינו מברך עליהם כלל, ואם אינו אוכל אותם להשביע, מברך ברכה ראשונה ולא אחרונה, כיון שברכת המזון פוטרת כל הדברים המזינים.

והנה, חידוש גדול חידש הריטב"א, שכל דין של "לאחר הסעודה" מתקיים דוקא בפירות משבעת המינים. שרק אם הם פירות משבעת המינים יש לברך עליהם ברכה אחרונה. אך אם אינם פירות משבעת המינים אלא הם פירות אחרים או מיני שהכל, אין לברך עליהם ברכה אחרונה. ועוד כתב שאף בשבעת המינים, אם אכל תמרים אינו מברך ברכה אחרונה, כיון שהם 'מיזן זייני'. ואולם לא מצינו עוד ראשונים הכותבים כדבריו.

דבר נוסף שהוסיף הריטב"א הוא שאדם האוכל את הפת עם הפירות יחד ממש ואח"כ ממשיך לאכול את הפירות לבד ללא שום פת – אין צריך לברך כלל עליהם כיון שבטלים הם לאכילה הראשונה, וכרשב"א.

דעת רבינו יונה¹⁸

רבינו יונה מסביר שונה מעט את המימרא דרב פפא מהסבר הרשב"א, ואמנם המכנה המשותף ביניהם הוא ששניהם מסבירים שרב פפא דיבר על אכילת פירות בתוך הסעודה. ולרבינו יונה אם הביאו פירות באמצע הסעודה לאחר שכבר ליפתו אם הפת בבשר ודגים וכד', והביאו אותם על מנת ללפת בהם את הפת, אזי אם מתכוון ללפת בהם את הפת תחילה וסוף, אין צריך לברך עליהם גם אם אוכל אותם בפני עצמם ללא ליפות בפת, דכיון שמלפת בהם תחילה וסוף - טפלים הם לפת לגמרי, ואף אם אוכלם בפני עצמם. ואם הביאום בתחילת הסעודה ובהם התחילו לאכול וללפת את הפת ולא בבשר ודגים, אף אם אין אוכלים אותם עם הפת תחילה וסוף – אין צריך לברך עליהם גם אם אוכל אותם בפני עצמם, דכיון שתחילת הבאתם הייתה על מנת ללפת את הפת, אף על פי שלא ליפתו בהם גם בסוף - טפלים הם לסעודה. ואולם אם בתחילת הבאתם לא אכלו אותם יחד עם הפת בליפות ממש אלא בפני עצמם לטעם והנאה, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, כיון שלא נפטרו בברכת הפת, אולם אין צריך לברך עליהם ברכה אחרונה, כיון שברכת המזון פוטרת את הכל. ואם הביאם לאחר הסעודה – בכל מקרה צריך לברך בין ברכה ראשונה ובין ברכה אחרונה, כיון שסוף סוף הם באים בפני עצמם ואינם קשורים כלל לסעודה¹⁹.
וישנן שתי אפשרויות להבין את דבריו בעניין פירות שנאכלים בין פת לפת: אפשרות ראשונה לומר זה שהפירות שהוא אוכל בין לבין הם פירות הבאים

18. אמנם באמת אלו תלמידי רבינו יונה, אך לצורך הנוחות, במאמר זה ייקרא רק "רבינו יונה".
19. ורבינו יונה נזקק לומר כך, כיון שהוקשה לו שלש קושיות על הסבר רש"י: א. מדוע רב פפא אומר את המימרא דדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - הרי זה פשיטא! ב. מדברי בן זומא מוכח ש"מחמת הסעודה" אין הכוונה דוקא לדברים המתלפתים עם הפת. ג. לשון "בתוך הסעודה" אינה מורה על דבר שמתלפת עם הפת, אלא על דבר שבא לאכילה בפני עצמו! ואמנם רש"י לא נזקק לקושיות אלו, וכפי שהסברנו לעיל, אך מכל מקום הסברו של רבינו יונה עונה על השאלות הנ"ל, שכן בנוגע לקושייה הראשונה אכן יש כאן חידוש דאף על פי שאוכל את הפירות בפני עצמם, כיון שאכלם לפני ואחרי יחד עם הפת – אין צריך ברכה גם כשאוכלם בפני עצמם. ובנוגע לקושייה השנייה גם כן יתיישב, כיון דלפי הסבר דרבינו יונה מה ששאלו את בן זומא הוא מדוע פירות הבאים בתוך הסעודה שליפתו את הפת איתם בתחילה ובסוף אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, וענה להם: הואיל ופת פוטרם, והקשו לו: אי הכי יין נמי תפטרית פת, שהרי אם הטביל את הפת ביין לפני ואחרי, לכאורה גם אם שותה באמצע יין ללא פת – אין צריך ברכה! וענה להם: שאני יין דגורם ברכה לעצמו. ובנוגע לקושייה השלישית אכן כאן הכוונה ממש בתוך ולא ללפת עם הפת.

למתק את האכילה, ואפשרות שניה (וכן כתב המג"א) היא שאלו פירות שבאים להשביע ולזון. ונראה לעניות דעתי שהאפשרות הראשונה יותר מסתברת. ראשית, כיון שבסתמות אם מביאים פירות לסעודה מביאים אותם לתענוג ולא להשביע. שנית, דהשולחן ערוך פסק את רבינו יונה, ואם נאמר שהמדובר זה על פירות הבאים בתוך הסעודה להשביע, נראה יותר שהש"ע היה פוסק שאף ללא ליפות עם הפת בתחילה ובסוף אין צריך לברך, כיון דספק ברכות להקל, ועוד, שכן כתבו הרשב"א והריטב"א, וכן מדויק מהתוספות, וכדלקמן, ואם כן הוי רבינו יונה שיטת יחיד. ועל כן נראה לעניות דעתי לומר כאפשרות הראשונה בדברי הרבינו יונה.

ובשונה מדברי הרשב"א דלעיל שחולק על דברי התוספות וסובר שבבשר ודגים וכד' אין צריך ברכה תחילה וסוף אף לאחר הסעודה, הרבינו יונה הביא את דברי תוספות ופסק כמותם, ולא בא רבינו יונה אלא להוסיף על דבריהם ולחלק חילוק נוסף שלא עשו הם בעניין פירות. ואולם לכאורה בדברי התוספות עצמם לא מצינו שחילקו את החילוק הנ"ל, ונראה לעניות דעתי לומר בדבריהם שאין לחלק אם הביאו את הפירות בתחילה על מנת ללפת את הפת אם לאו, אלא תמיד כאשר אוכל את הפירות בצורה כזו שבאה למתק צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, ואולם אין זה מוכרח וצריך עיון.

בדבר נוסף רבינו יונה מסכים לדברי תוספות, דבימינו אין דין זה של "לאחר הסעודה" נוהג כיון שאין מנהיגו לסלק את השלחן, ולכן אין אנו מושכים ידנו מן הפת עד ברכת המזון.

סיכום שיטות הראשונים

ולסיכום הדברים נאמר דלפי שיטת רש"י ורס"ג נראה שדברים שמתלפתים עם הפת ממש אינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, כיון שהם טפלים לגמרי לפת ולברכת המזון. דברים שאוכלים אותם לזון ולהשביע כמו דייסא וכרוב ותרדין וכיוצא בזה צריכים ברכה לפניהם ולא לאחריהם. לפניהם כיון שאינם נטפלים לברכת הפת, ולא לאחריהם כיון שהם באו להזין ונפטרים בברכת המזון. ודברים הבאים בתוך הסעודה שבאים למתק ולתת טעם טוב צריך לברך עליהם גם לפניהם וגם לאחריהם. לפניהם כי אינם נפטרים בברכת הפת, ולאחריהם כיון שלא באו לזון - אין נפטרים בברכת המזון.

לעומתם כל שאר הראשונים לא מבינים כך, ויש בזה כמה וכמה דיעות שונות, שאמנם יש שינויים ביניהם, אך עיקרם שווה: שיטת התוספות, הרא"ש

והמרדכי היא שמאכלים שבאים להשביע ולזון - אינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם כיון שהם ממש חלק מהסעודה וחלק מהאכילה. מאכלים שבאו למתק ולהנאה שבאו בתוך הסעודה - צריכים ברכה לפניהם כיון שלא נפטרו בברכת הפת, אך אינם צריכים ברכה לאחריהם כיון שברכת המזון פוטרת כל מה שבדעתו של האדם לאכול - וגם דברים מעין אלו. ודברים שבאים לאחר הסעודה וקודם ברכת המזון - צריכים ברכה לפניהם ולאחריהם, וזאת כיון שאכילה זו נחשבת כאכילה חדשה שאינה קשורה כלל לסעודה שאכל. ונראה שגם רש"י ורס"ג יודו שאם באו המאכלים לאחר הסעודה ולפני ברכת המזון יצטרכו ברכה - לפחות לפניהם, כיון שהסיח דעתו מהסעודה. ומוסיפים תוספות שכיום אין מתקיים דין זה של "לאחר הסעודה" כיון שאין אנו מושכים ידינו מן הפת. וכן הר"ח והרמב"ם הסכים עם תוספות, אולם חלק עליהם דברים הבאים מחמת הסעודה לאחר הסעודה - אינם טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם.

הרשב"א הבין שכל דברי רב פפא מוסבים על פירות בדוקא, שבאכילת פירות יש שלשה שלבים: אם אוכל את הפירות ממש עם הלחם - אינו צריך ברכה לא לפני ולא אחרי. ואם אוכל אותם לתאות המאכל - צריך ברכה לפני אך לא צריך אחרי, ואם אוכל אותם לא לתאווה אלא לתענוג - צריך ברכה בין לפני ובין אחרי (ודלא כתוספות). ואם אוכל את הפירות לאחר הסעודה - צריך ברכה בין לפניהם ובין לאחריהם. ולגבי שאר אוכלים כמו בשר ודגים וכד' כתב הרשב"א שאינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ואף אם הביאו אותם לאחר שמשכו ידיהם מן הפת - אינם טעונים ברכה כלל (גם זה דלא כתוספות). והריטב"א גם כן הלך בשיטת הרשב"א, אולם ישנם כמה הבדלים בין שיטתם כמבואר לעיל. ומוסיפים הרשב"א והריטב"א שאם התחיל האדם לאכול את הפירות יחד עם הלחם או להשביע ואחר כך אוכל לתענוג - אין צריך לברך עליהם כלל.

רבינו יונה גם כן מסביר את הסוגיה בכיון של אכילת פירות בדוקא, וכותב שאם האדם אוכל את הפירות בתוך הסעודה יחד עם הלחם גם בהתחלה וגם בסוף, אף אם אוכל באמצע לתענוג וללא שום פת - לא מברך עליהם. ואם התחיל לאכול את סעודתו עם ליפות הפת בפירות, אף אם בסוף אינו מלפת את הפירות עם הפת - אין לו לברך על הפירות אף אם אוכלם לתענוג. ואם אוכל את הפירות לשם תענוג גרידא ולא ליפת כלל עם הפת - צריך ברכה לפניהם ולא לאחריהם. וזה כסברת התוספות, וכן הדין ד"לאחר הסעודה" מסביר הוא כמו תוספות (ולענין פירות). וצריך ביאור אם תוספות יודו לרבינו יונה.

הכרעת ההלכה בעניין ברכה על מאכלים שבאו בתוך הסעודה

ולעניין הלכה²⁰, כתב השו"ע בזו הלשון (או"ח סימן קע"ז): "דברים הבאים בתוך הסעודה: אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת, כגון בשר ודגים וביצים וירקות וגבינה ודייסא ומיני מלוחים, אפילו אוכלם בלא פת - אין טעוניהם דברכה לפניהם דברכה המוציא פוטרות, ולא לאחריהם דברכה המזון פוטרות. ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות, אם אוכל אותם בלא פת - טעוניהם ברכה לפניהם דברכה המוציא אינה פוטרות דלאו מעיקר סעודה הם, ואינם טעונים ברכה לאחריהם דכיון שבאו בתוך הסעודה ברכת המזון פוטרותם. ואם בתחלת אכילתו אכל הפירות, הגה: עם פת, ובסוף אכל עמהם פת, אפילו אם בינתיים אכל מהם בלא פת - אינם טעונים ברכה אף לפניהם", עכ"ל.

ונמצינו למדים דהשו"ע פסק כשיטת התוספות: דדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כוללים גם את שאר הדברים הבאים לזון ולהשביע בתוך הסעודה ואין צריך לברך עליהם כלל²¹, ודברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה אלו רק פירות ושאר מיני מגדים וכיוצא בזה²², דצריך לברך

20. וכמוהו הכל רק על דרך הלימוד, ולא באנו להכריע בין ההררים הגבוהים האלה, אלא את הנראה לעניות דעת כתבתי.

21. ובעניין אם אוכל פחות מכזית לחם, שאז אין עיקר סעודתו על הלחם, ובמקרה זה יש סברא לומר שיתחייב בברכה על שאר המאכלים שאוכל כיון שאין הם נפטרים בברכה המוציא, כיון שאין עיקר סעודתו על הלחם, וכן "אין אכילה בפחות מכזית", כתב בחזון עובדיה שאכן יש לברך על שאר המאכלים, מהטעמים הנ"ל. ואם אוכל יותר מכזית, שאז "אכילה בכזית", וכן אוכל כמות שהיא חשובה להתחייב בה בברכה המזון, כתבו האחרונים (מג"א, משנ"ב) שעדיף לא לאכול פת כלל, אלא יאכל רק שאר מיני מאכלים. ואולם אם הוא בשבת וביו"ט שיש מצווה לאכול פת, וודאי שנפטרים בברכה הפת, כיון שהיא עיקר הסעודה, ואף אם אוכל מעט ממנה. ונראה למעשה שאם אכל אדם פת כזית ורוצה לאכול שאר דברים, לא יברך עליהם דספק ברכות להקל.

22. ולעניין ברכה על פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה ולאחר הסעודה, לא התייחסתי לכך במאמר זה, ובנידונים הנ"ל ישנו מחלוקות, דיש אומרים שיש לברך על מיני מתיקה לאחר הסעודה ואף אם הם מיני מזונות (הרמב"ם בתשובה), ויש אומרים דאין לברך עליהם גם אם הם באים למתק (הרשב"א). ובעניין הנ"ל בתוך הסעודה, יש אומרים שיש לברך (המרדכי רמז קל"ז), אולם יש אומרים שאין לברך (הרשב"א), ואין כאן המקום להאריך. וכן בעניין אם קובע סעודתו על פירות וממתקים לא התייחסתי במאמר זה, ואעתיק את לשון השו"ע (ס"ג): "ואם קובע ליפתן סעודתו על הפירות, הווי ליה הפירות כדברים הבאים מחמת הסעודה ואפילו אם אוכל מהפירות בתחלת סעודתו בלא פת, אינו מברך לא לפניהם ולא לאחריהם,

עליהם תחילה ולא סוף, ואפילו היו לפניו בשעה שברך על הפת (משנ"ב)²³. ונראה דבאמת לכאורה אין לפסוק כדברי רש"י ורס"ג כיון, דשיטתם הינה כמעט יחידאית, ושאר הראשונים לא הסבירו כך, וספק ברכות להקל. ואמנם השו"ע פסק כרבינו יונה לעניין פירות הבאים בתוך הסעודה, שאם נאכלים הם עם הפת לפני ואחרי שאוכלים אותם בפני עצמם אין צריך ברכה כלל - ואף שהוא דעה יחידאה, אך נראה שזה מכיון שאין הכרח שתוספות לא יסכים עם רבינו יונה, וכיון שכך, פסק השו"ע כמותו בעניין זה, וכדרכו בעוד סוגיות שאם אין הראשונים סותרים זה את זה, אין מניעה מלפסוק כראשון שהזכיר דבר מסויים אף שאר הראשונים לא הזכירו זאת.

ואמנם יש להסתפק בדין זה של פירות הבאים בתוך הסעודה ללפת בהם את הפת, כיון שיש חולקים על רבינו יונה, וסוברים שאף אם אוכל תחילה וסוף עם פת, כל עוד אוכל את הפירות לתענוג - צריך לברך עליהם. שכן לכאורה יש מקום לדון האם תוספות מסכימים עם דברי רבינו יונה, דסוף סוף הם אינם מחלקים בדינים הללו בין אם אכל הפירות עם הפת לפני או אחרי אם לאו. וכן הר"ח והרמב"ם והרשב"א והריטב"א נראה שלא יסכימו עם סברת רבינו יונה. ובסמ"ג ובהגהות מיימוניות אף כתבו שאם הביאו לפניו פירות ללפת בהם הפת באמצע הסעודה, כל עוד הפירות אינם עיקר סעודתו - צריך לברך עליהם ברכה ראשונה (!) ואמנם אין אנו פוסקים בזה כמותם, אך מצטרפים הם לסייעה שלכאורה סוברת שיש לברך על פירות שבאו לתענוג, אף אם אכל אותם בתחילה עם פירות. ואמנם מקרה זה אינו מצוי כל כך בינינו, אך מכל מקום כתב המג"א דירא שמים נכון שיאכל מעט מן הפרי קודם שיאכלנו עם הפת, וכך ייפטר מכל הספיקות. וכן כתב הב"ח (ד"ה 'זכתב') ועוד. ונראה שלמעשה אין לברך, כיון שאפשר לומר שהראשונים יסכימו עם רבינו יונה, וכן פסק השו"ע, וספק ברכות להקל. ובדין פירות שקבע את עיקר אכילתם עם הפת בתחילת הסעודה, כתבו הרשב"א, הריטב"א ורבינו יונה דאין לברך עליהם אף אם אוכל אותם אחר כך לתענוג. ואולם כפי דכתבנו לעיל, לכאורה אין הכרח, ונראה שאף יותר מזה,

ויש חולקין. ולכן טוב שיאכל בתחלה מהפירות עם פת, ואז אפילו אם אחר כך יאכל מהם בלא פת אינם טעונים ברכה כלל. הגה: ואף על פי שאינו חוזר לבסוף לאכול עמהם פת, מאחר שעיקר קביעות היה עליהם.

23. אמת דהרשב"א והריטב"א סברו דכל פירות שבאו לתאות המאכל הם המוגדרים "שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה", ולדבריהם הדין של פירות הבאים לתענוג בתוך הסעודה צריכים ברכה תחילה וסוף, אך לכאורה אין לפסוק כדבריהם, דספק ברכות להקל.

דהרמב"ם והתוספות והר"ח לא יודו להנ"ל, ומכל מקום יש אפשרות לומר שיסכימו עימם, וגם בזה נראה דספק ברכות להקל, ואין לברך, וכן פסק השו"ע (שם, סע' ג')²⁴.

ונראה שאם אוכל את הפירות הנ"ל להשביע רעבונו, אף על פי שאין דרכם לבוא בתוך הסעודה - אינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. והרשב"א והריטב"א כתבו כך במפורש, ונ"ל להוכיח כך גם מדברי התוספות. שכן תוספות הסבירו שה'בבא מציעא' דרב פפא עוסקת במחלוקת הנזכרת לעיל בגמרא בין רב הונא ורב נחמן לרב ששת ולרבי חייה לענין אכילת תאנים וענבים בתוך הסעודה. ובמחלוקת זו כתבו בזו הלשון (ד"ה 'הביאו'): "הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה - וכגון שאין באין ללפת את הפת אלא לקנוח סעודה", עכ"ל. ומזה שהנגידו תוספות דבריהם ואמרו שתאנים וענבים באים לקינוח סעודה ולא לאכילה הבאה להשביע הם אלו הצריכים ברכה לפני ולא אחרי, משמע שכשכתבו "ללפת בהם את הפת" הכוונה היא כל עוד הם באים להשביע ולזון (ולאו דוקא ללפת בהם את הפת בפועל) דאז היו נפטרים בברכה. ואמנם בהג"מ ובסמ"ג נראה שיש לברך גם אם באים הפירות להשביע רעבונו, אך נראה דספק ברכות להקל ולמעשה אין לברך עליהם, ולעניות דעתי מסברא יותר פשוט לומר שאין לברך עליהם.

הכרעת ההלכה בענין מאכלים שהובאו לאחר הסעודה קודם ברכת

המזון

ולהלכה בענין מאכלים שהובאו לאחר הסעודה וקודם ברכת המזון, כתב השו"ע (קע"ז, ב): "ודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות כל מה שמביאים אז לפניהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל

²⁴. ולכאורה צריך עיון בדברי באר הגולה, שכן השו"ע בתחילה כתב שאם קבע עיקר סעודתו על הפירות אינו צריך לברך, ויש חולקים וסוברים שצריך לברך, וכתב הבאר הגולה שאלו הם הסמ"ג וההגהות מיימוניות. ואחר כך כתב השו"ע שמה שצריך לעשות זה לאכול מעט בתחילה פירות עם פת ואז גם אם אחר כך אוכל פירות בלי פת - אין צריך לברך. אבל לכאורה הסמ"ג וההגהות מיימוניות לא יסכימו עם זה! הם כותבים הפוך! שאם אוכל פירות עם הפת - יש לברך לפני. ואם אוכלים לעיקר הסעודה - אין צריך לברך, וצריך ביאור.

תוך עיקר הסעודה. ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון, "עכ"ל. וצריכים אנו לחלק בין שני נידונים שונים: א. מה קרוי "לאחר הסעודה". ב. על מה צריך לברך לאחר הסעודה. בעניין מה קרוי "לאחר הסעודה", כתבו תוספות והר"ח שכל שמשכו ידיהם מן הפת - חשיב לאחר הסעודה. והכל בו (סי' כד ד"ה 'ודברים') ורבינו יונה (ד"ה 'מיהו') והרשב"א (ד"ה 'וכלל', בסופו) כתבו שאחר עקירת השולחן קרוי לאחר הסעודה, ולפני כן אין זה קרוי לאחר הסעודה. והרבה מן האחרונים כתבו שישנה מחלוקת ביניהם, דסיעה אחת סוברת שמשרכת ידיים מן הפת הוא גמר הסעודה, וסיעה שניה סוברת שסילוק השולחן הוא גמר הסעודה. אולם לעניות דעתי נראה לומר דבאמת אין מחלוקת כלל בין הראשונים. שכן אפשר לומר שגם האומרים שעקירת השולחן היא זו הקובעת את שלב ה"לאחר הסעודה", אמרו זאת רק בתור סימן ולא בתור סיבה. דהיינו שהם סברו דכיון שלא סילקו את השולחן מלפני המסובים, מסתמא הפת עדיין עליו, ולכן אין לברך ברכה אחרונה על מאכלים שהוגשו עתה, כיון שלא משכו ידיהם מן הפת. אך אם תהיה מציאות אחרת שתגרום לכך שיהיה סילוק ידיים מן הפת, יודו הם שצריך לברך ברכה אחרונה, וזה נקרא השלב ד"לאחר סעודה". ודבר זה מבואר הוא מדברי התוספות שכתבו (פסחים קג ע"ב): "ומיהו אנו אין אנו מסלקין ידינו מפת עד ברכת המזון, והכל קרוי תוך הסעודה, ואין שום דבר טעון ברכה אחרי דברכת המזון פוטר. ובימי החכמים היו מסיחין מן הפת בעקירת שלחן קודם ברכת המזון ואז היו רגילין לשתות יין ולאכול פירות". ומוכח שעקירת השולחן עניינה הוא משיכת הידיים מן הפת, ועל פי זה כתבו הכל בו ורבינו יונה את דבריהם. ונראה שיש להכריח את דברינו, כיון שגם רבינו יונה וגם הכלבו הביאו דבריהם בשם התוספות, ואם כן צריך לומר שסוברים הם כמותם, ותוספות מזכירים בפירוש את עניין משיכת הידיים מן הפת ולא את סילוק השולחן, ודו"ק, (ועיין בהערה לחיזוק הדברים)²⁵.

25. ועוד אפשר לומר, שכל דברי הראשונים הכותבים שכיום אין דין זה דלאחר הסעודה, באים לתרץ המנהג שהיה נהוג בזמנם - שאין מברכים ברכה אחרונה. ואם בתירוץ מנהגים עסקינן, יש לומר דאין דבריהם דין מוחלט, אלא כיון שבאו לתרץ המנהג, יודו הם שאם יהא תירוץ אחר המתיישב על הלב, יסכימו לקבלו ולא יחלקו עליו, ואם כן אין באמת מחלוקת בין דברי תוספות ור"ח לדברי הכל בו והרבינו יונה והרשב"א. ועוד שאפשר להבין בפשיטות גם מדבריהם שאם האדם כן מסלק דעתו מהאכילה והשתיה אז הוא כן צריך (או לפחות יכול) לברך, שכן יש לשאול: אם באמת האדם גמר דעתו שאינו מתכוון עוד לאכול, אפשר לומר שהוא לא מסלק דעתיה? ברור שסילק דעתו! ובסתמא כשפינו את הפת מן השולחן והגישו

ובעניין על מה צריך לברך לאחר הסעודה, כתבו תוספות דצריך לברך בין על דברים הבאים מחמת הסעודה (מאכלים הבאים להשיב) ובין על דברים הבאים שלא מחמת הסעודה (פירות וכד'). וכן כתב רבינו יונה, וכן כתבו הרמב"ם והרא"ש. ואולם הרשב"א והר"ח כתבו דעל דברים הבאים מחמת הסעודה - אין לברך כלל, ואף לאחר הסעודה, אלא רק על פירות יש לברך, והוסיף הרשב"א שאף על פירות הבאים להשיב לאחר הסעודה אין לברך. והריטב"א כתב שתלוי אם מביאים את המאכל להשיב או לא: שאם בא להשיב אינו טעון ברכה כלל, ואם אינו להשיב טעון ברכה ראשונה ולא אחרונה. ואולם בפירות משבעת המינים יש לברך גם ברכה אחרונה כאשר אינו בא להשיב. ונראה להלכה, דספק ברכות להקל, ולכן אין לברך על דברים הבאים לאחר הסעודה אם הם דברים שבאים להשיב בדרך כלל, וכן כתב הביאור הלכה (ד"ה 'שאי'). ולעניין פירות הבאים להשיב אחר הסעודה, נראה שגם כאן ספק ברכות להקל ואין לברך, וכדעת הרשב"א והריטב"א. ואולם, לעניין מה שכתב הריטב"א שעל דברים שאינם פירות משבעת המינים אין לברך ברכה אחרונה כלל, נראה שאין להכריע כמותו, שהוא דעה יחידאה, ואין שאר הראשונים סוברים כמותו. ואף הראשונים שמסבירים את דברי רב פפא שמדבר על פירות - כמו במחלוקת של רב הונא ורב נחמן מול רב ששת ומול רבי חייא, לא הסבירו שהמדובר הוא רק על פירות משבעת המינים, וכמו שהריטב"א עצמו לא הסביר במחלוקת זו שהיא רק בפירות משבעת המינים, ורק אם זה משבעת המינים יש לברך ברכה ראשונה, אלא הסכים שבכל מקרה יש לברך ברכה ראשונה (עיין בהלכות ברכות שלו פ"ג, ב-ג).

ובעניין מה שכתב השו"ע בשם ראשונים רבים דדין זה דלאחר הסעודה אינו מצוי בינינו ועל כן אינו נוהג בזמנינו, צריך סיוג. ראשית, דראשונים רבים אינם סבורים שיש הבדל בין דינא דגמרא לבין ההלכה למעשה, שכן ראשונים רבים לא חילקו כלל, ובכללם: הרמב"ם, וכן משמע מדברי בעל המאור (ברכות כט ע"א בדפי הרי"ף) ומהראב"ד (כתוב שם, כט ע"א) וכן הריטב"א, ועוד. ושנית, דהשו"ע

מנה אחרונה - אזי כולם סילקו דעתם מן הפת. וכן שאלתי לכמה אנשים, ואמרו לי שבפשטות זה ברור שאם פינא את האוכל מן השולחן - אף אחד לא הולך אחר כך לאכול עוד. ועוד יש לומר, שמשמעות המונח "מושכים ידינו מן הפת" היא שיש לפנינו פת, ואין אנו מושכים ידינו ממנה עד ברכת המזון. אך אם אין הפת מונחת לפנינו וסילקה - ודאי יודו תוספות שיש לברך ברכה אחרונה גם כן, ולזה התכוונו רבינו יונה והכל בו באומרם עקירת השולחן, שכן בעקירת השולחן היו מסלקים את הפת מלפניהם. ואין הכי נמי שאם תהיה מציאות אחרת בה מסלקים את הפת אף ללא עקירת השולחן - ודאי שצריך לברך ברכה אחרונה - אף לדבריהם.

השמיט דין זה כיון שאין דין זה היה מצוי בזמנם²⁶. ואולם בזמנינו נראה לומר דשייך דין זה. שכן בסעודות גדולות כדברי הטור, כגון: חתונות, בר-מצווה, בריתות וכד', שנוהגים לסלק מעל השולחן את הפת והמנה העיקרית ולאחר מכן להגיש מנה אחרונה נראה דצריך לברך ברכה ראשונה ואחרונה וכפי שכתבנו לעיל, דאין מחלוקת ראשונים בעניין מה קרוי "לאחר הסעודה", ולכולי עלמא כאשר משכו ידיהם מן הפת - קרוי "לאחר סעודה" וטעון ברכה ראשונה ואחרונה, וכן כתב מ"ר הרב טל שליט"א (שו"ת טל חיים מהדורה 11, שאלה 916), ולעניות דעתי הוא הדין בסעודות שבת רגילות, דאם סילקו מהשולחן את כל המאכלים ולאחר מכן הגישו את המנה האחרונה - צריך לברך עליה תחילה וסוף, דלא גרע מסילוק הפת בחתונות, שאין מתכוונים עוד לאכול פת ושאר מיני מאכלים, וודאי משכו ידיהם מן הפת²⁷. כיון מה שכיום אנו מסלקים את האוכל מן השולחן זה מה שהתכוונו הראשונים סילוק השולחן. ובבן איש חי (פרשת נשא, שנה ראשונה, אות י') משמע כדברינו, שאם מסלקים את המאכלים מהשולחן ולא משאירים פת על השולחן צריך לברך ברכה ראשונה ואחרונה. ואמנם בביאור הלכה (ד"ה 'שאיין') כתב שהמנהג הוא לא לברך ברכה אחרונה עד אחר ברכת המזון, וכן פסק הפניני הלכה ונימק זאת בזו הלשון (פניני הלכה ברכות, תשס"ט, עמ' 58 הערה 10): "ונראה לענ"ד שאחר שמחמת הספק נפסק שאין דין אחר הסעודה, ממילא נקבע בדעתנו שבסעודות שלנו גם אם הן מתארכות מאוד אין מסיימים את הסעודה לחלוטין עד ברכת המזון, וממילא אפשר לומר בוודאות שאין בהם דין אחר הסעודה", עכ"ל. ולעניות דעתי קשה לומר כך, דסוף סוף הדבר תלוי בגמירות הדעת. ואם האדם בדעתו אכן גמר מלאכול, ומבחינתו אין הוא מתכוון לאכול עוד פת ושאר מיני מאכלים המשביעים, ואף סילקו את כל האוכלים מלפניו, לכאורה צריך לברך. ובספר אור לציון (ח"ב פ"ב ה"ג) כתב שצריך ממש לסלק השולחן מלפניהם, ועל פי דברינו שעיקר העניין הוא משיכת הידיים מן הפת, דבריו טעונים ביאור.

26. ובבית יוסף כתב שכל דברי תוספות והרא"ש לא איירי בסעודות גדולות, אלא בסעודות קטנות, וכתב זאת על מנת לתרץ את דברי הטור עם אביו הרא"ש, ואמנם אין הכרח בתירוץ זה. ובשו"ע לא חילק בין סעודות גדולות לקטנות, אך אין צורך לומר שחזר בו מדבריו בבית יוסף, ואולי בסעודות גדולות יודה מרן שיש לברך ברכה אחרונה.

27. ובפרט שבחתונות לא מסלקים את המפה, אלא רק מסלקים את האוכלין, ולכן זה אמור להיות אותו דבר גם בבית, שמספיק לסלק את האוכלין ולא צריך לסלק את המפה.

והנה, הרב ברכת ה' כתב שאם מסלקים המפה מן השולחן ומגישים מנה אחרונה צריך לברך, וז"ל (ח"ג, פ"י הערה 264): "ומבואר שגם התוספות מודים שהטעם שבזמן החכמים היו מושכים ידיהם מן הפת קודם ברכת המזון הוא מפני שהיה מנהגם לעקור את השלחנות לפני ברכת המזון, וממילא כבר לא היו הפת והאוכל מונחים לפניהם מה שאין כן בזמננו. ומכל מקום גם בזמננו אם הסירו את הפת ואת האוכל מהשלחן וערכו אותו מחדש במפה נקיה באופן שאין זכר לאכילת הפת, בודאי נראה כסעודה חדשה והוה ליה היסח הדעת מן הפת, ונחשב מה שאוכל אז כאוכל לאחר סילוק שלחן", עכ"ל. ובדומה לכך כתב בהלכה ברורה²⁸, וכן כתב הרב מרדכי אליהו (בהערה לקיצו"ש"ע הרב גאנצפריד סימן מ"ג סעיף ו') וכן אמר לי למעשה מו"ר, ומקורם בלבוש (קע"ז, ב). אולם גם זה טעון ביאור, שכן באמת אין עיקר העניין בסילוק הפת שלא יהיה 'זכר' לפת, אלא עיקר העניין הוא שמשכו ידיהם מן הפת! ואם כן אין זה משנה האם יש זכר לסעודה הראשונה או אין זכר. ולכן נראה לעניות דעתי שיש להכריע שאם סילקו המאכלים מן השולחן, ואין מתעתדים להגיש עוד מאכלים אחרים אלא רק את המנות האחרונות, יש לברך ברכה ראשונה ואחרונה על המאכלים המוגשים, שכן היא דעת כל הראשונים במציאות כזו שסילקו את כל האוכל מלפני הסועדים, וזהו עניין משיכת הידיים מן הפת שאליה בדיוק התכוון רב

28. הרב הלכה ברורה כתב (חלק ט' סי' קע"ז סעיף ט, ועיין עוד בבירור הלכה, הערה יד) דהראשונים לא פליגי, ולכולי עלמא אם סילק השולחן ודאי צריך ברכה ראשונה ואחרונה וחשיב "לאחר הסעודה". וכתב דאם מסלקים את המפה ומביאים מפה אחרת - חשיב כבר סילוק השולחן ו"סעודה אחרת", ואין צריך לסלק ממש את השולחן בפועל. והוסיף שם שאם יש מפת ניילון ומפה רגילה על השולחן וסילקו את מפת הניילון, כל עוד לא סילקו את המפה הרגילה - לא חשיב עקירת שולחן ואין לברך ברכה אחרונה. וראשית יש להעיר דכפי המתבאר למעלה, העניין שאין מחלוקת כלל בין הראשונים בזה, אינה נקודה דכולי עלמא מודו דבסילוק השולחן חייב בברכה אחרונה, אלא כולי עלמא מודו דבמשיכת ידיים מן הפת חייב כבר בברכה אחרונה. ושנית, גם לדבריו לכאורה לא מובן מה מהות החילוק הנ"ל בין מפת ניילון לבין מפה רגילה הנמצאת על השולחן? הרי גם לשיטתו לכאורה לא בסילוק המפה תליא מילתא, אלא במהות עקירת השולחן תליא מילתא! עיקר הנקודה היא סילוק הדעת מלאכול פת, וזה על ידי סילוק השולחן, ואין זה עניין של המפה הרגילה שנמצאת על השולחן, וצריך ביאור.

פפא באומרו: "לאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם ובין לאחריהם"²⁹.
ואמנם מנהג ישראל הוא שלא לברך על מנות אחרונות ברכה אחרונה אם באות
לפני ברכת המזון³⁰, אולם מכל מקום כיון שברור לכאורה בדברי כל הראשונים

29. ואין לומר דכיון דבזמנינו יכול להיות שיביאו לשולחנות עוד אוכל ויאכלו אותו המסובים,
לכן אין זה קרוי משיכת ידיים מן הפת, דאם אומרים כך, לכאורה אין הבדל בין זמנינו לזמן
הגמ', שכן אותו דבר צ"ל בזמנם, שאם היו מביאים לפניהם - היו אוכלים, ואף על פי כן לא
חששו לכך, ואמרו דכיון שהסיח דעתו מן הפת ומשך ידיו - הרי זה חשוב כמשיכת ידיו מן
הפת. ועוד, דעצם זה שהראשונים והאחרונים דנים על מציאויות כאלו שמביאים אוכלים
להשביע אחרי הסעודה, וסוברים שיש לברך על כך ברכה ראשונה ואחרונה, מוכיח שלמרות
שאחר כך מביאים עוד אוכלים לשולחן - יש לברך עליהם, כיון שזה כבר קרוי "אחר
הסעודה". וגם הסוברים שאין לברך, אומרים זאת רק מטעם דסוף סוף זה בטל לסעודה, ולא
מטעם שזה לא קרוי משיכת ידיים מן הפת. ובאופן כללי נראה שקשה באמת לחלק ולומר
שרק בזמנם יש עקירת דעת מוחלטת ובזמנינו זה לא קיים בכלל. הרי ברור שיש דברים שהם
כבר חשובים עקירה מוחלטת. וכפי שכתבנו לעיל בעניין מחלוקת הראשונים מה חשוב
לאחר הסעודה, והסברנו שאין באמת מחלוקת, והרי זה מתבסס גם כן על מה שכתבנו פה,
שבעצם ברור שיש איזשהו שלב שבו כבר יש את העניין הזה של משיכת ידיים מהפת. ולכן
נראה שאי אפשר לטעון שכיום אין דבר כזה משיכת ידיים מן הפת. ודר"ק.

30. ולכאורה צריך עיון על מנהג העולם שאותו היו צריכים הראשונים ליישב ולומר שבזמנינו
אין דין זה נוהג, שכן פשט הגמרא לכאורה ברור הוא שצריך לברך ברכה אחרונה על ה"ל!
ואולי אפשר ליישב שהוא כשיטת רש"י, שכן אפשר לדייק מדברי רש"י שכותב (בד"ה 'פת
הבאה בכיסנין'): "לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין, והן קליות, לפי שיפין
ללב". ומשמע שהדרך היתה בזמנם להביא את המנה האחרונה לאחר ברכת המזון. וכיון
שכך, דוקא כאשר הרגילות להביא לאחר ברכת המזון, אם הביא לפני ואפילו בתוך הסעודה
צריך ברכה לפני ואחרי. אולם כיום שרגילים להביא את המנה האחרונה לפני ברכת המזון
חשיב הדבר כמו דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה שטעונים ברכה לפניהם
ולא לאחריהם. ומה שכתב רש"י "דברים הרגילים לבא לאחר סעודה - כגון פירות, אפילו
הביאן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן", ומשמע שאפילו בתוך הסעודה צריך לברך, זה רק
בדברים הרגילים לבוא לאחר הסעודה. אך אם אלו דברים שרגילים להביאם בתוך הסעודה -
יש לברך עליהם רק ברכה ראשונה. ואפשרות נוספת לבאר את מנהג העולם הוא על פי
הירושלמי. שכן כותב הירושלמי (ברכות פ"ו ה"ה): רבי חלבו רב הונא רב בשם ר' חייה רובא:
פת הבאה כיסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה. אמר רבי אמי רבי יוחנן פליג!
אמר רבי מנא לרבי חזקיה במה הוא פליג כשאכל מאותו המזון באמצע המזון? א"ל אפילו
לא אכל מאותו המין באמצע המזון. אתא רבי חגי בשם רבי זעירא אפילו לא אכל מאותו
המין באמצע המזון". ופירש החרדים שהמדובר הוא על ברכה אחרונה, שלפי רבי יוחנן לא
צריך לברך ברכה אחרונה - אף אם לא אכל מהפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה. ועוד כתוב
בירושלמי: "רבי יונה ורבי יוסי סלקון למישתיתיה דרבי חנינא ענתנייה. אפיק קומיהון פת
הבאה בכיסנין לאחר המזון אמרין נישבוק אולפנה (סברת אמוראים שהם בעלי התלמוד)
וניתי לן למתניתיה דתני רבי מנא אמר משום רבי יודה שאמר משום רבי יוסי הגלילי פת

שיש לברך, נראה שלמעשה שבמציאות כזו יש להחמיר ולברך ואף כנגד המנהג³¹. ואם סילקו המפה מלפניהם, וערכו השולחן מחדש בפירות וממתקים נראה דאפילו אם לא נאמר דבמקום המנהג יש לברך אלא נאמר שכיון שיש מנהג - אין לברך, הכא, כיון שיש מרבתינו הספרדים שפסקו בזה לברך, נראה שאפשר להקל יותר בשופי ולברך³². ואולם, גם לאשכנזים הסוברים שאין לברך כלל ואף אם סילקו המפה, נראה לעניות דעתי דכיון דמפשט הגמרא והראשונים סוף סוף נראה שיש לברך אף ברכה אחרונה אם משכו ידיהם מן הפת ופינו את המאכלים, יש עדיפות לעשות אחת משתי האפשרויות הבאות: או להביא את

הבא בכיסנין לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה. אמרי (שאר החברים) מכיון דהן יחידי ורבנן פליגי עלי נעביד כרבנן (שלא צריך לברך כלום). ומוכח מכאן שלפי הירושלמי גם אם אוכלים דברים לאחר הסעודה קודם ברכת המזון - אין צריך לברך ברכה אחרונה. ועם ישראל שקיבלו על עצמם את הבבלי - בדין זה אולי קיבלו על עצמם את הירושלמי, וכך נראה ליישב המנהג. ואמנם בירושלמי הובאו עוד שיטות, אך ר' יוחנן סובר שאין לברך ברכה אחרונה, ולכן תהיה הלכה כמותו. ומו"ר הציע להסביר ש"לאחר הסעודה" כוונתו היא אחר ברכת המזון. ואמר לי מו"ר שהוא עוד לא נכנס לחלק מהסוגיה הזו לגמרי לעומק, ונראה לו שיש כמה גאונים ושיש לזה גם זכר בראשונים שכך הסבירו. אך שמעתי מי שאמר שאין גאונים שאומרים כך, ובינתיים כיון שאין זה מוכרח אין צורך להתחשב בכך (כך גם אמר מו"ר), וצריך עיון.

31. וזאת על פי שיטת מו"ר שבספק ברכות אפשר להקל ולברך. ואמנם ראוי להחמיר ולא לברך, אך כאשר נראה מפשט הסוגיה שברור שצריך לברך - אפשר ונראה שאף רצוי לברך, ואף על פי שיש מנהג. (כך אמר לי הרב נחשון מייסון שליט"א, ועיין להרחבה בנושא בקובץ "טל ברכה" של הרב ישורון שליט"א, בפרק ב' - הלכות ספיקות הלכה א', ועיין עוד בהערת שולים 10, שנראה משם בפשיטות מדברינו. ונראה שסוף סוף אין זו חובה גמורה לברך, אלא אפשרות). ומדברי מו"ר כשדנתי איתו על זה, היה נשמע שבעיקרון אם סילקו את המאכלים גם כן אפשר לברך, אך כששאלתי אותו למעשה, הוא אמר שצריך סילוק יותר מובהק כמו פינוי המפה, וצריך ביאור.

32. כן כתב בברכת ה' (ח"ג פ"י הלכה סג), וכן כתב בהליכות עולם (ח"ב, פרשת נשא אות ח'), ועיין שם באחרונים שהביא, וכן כתב בהלכה ברורה (ח"ט, סי' קע"ז, אות ט), וכן כתב הרב אליהו (בהערה לקיצור שו"ע הרב גאצפריד סי' מג סע' ו). ומהבן איש חי משמע שאפילו אם לא סילקו המפה אלא רק הפת. ולמרות שאין בזה באמת מנהג ברור, דאמנם כך כתבו מרן הגר"ע יוסף והברכת ה' בספריהם, אך בפועל נראה שהעולם לא נוהגים לעשות כך, ולכן יש מקום לדון ולומר שאין זה קרוי מנהג העולם, ואם כן גם אם סילקו המפה יש יותר מקום לספק האם לברך או לא, אך נראה שכיון שפשוט הדבר לגמרי שיש לברך וכל שכן וכל שכן אם מסירים את המפה - צריך לברך.

המנה האחרונה לפני שמפנים את האוכל מן השולחן³³, או לברך ברכת המזון ולאחר מכן להביא את המנה האחרונה, ואז גם לדעת האשכנזים אין חשש³⁴.

33. בעיקרון כל עוד המאכלים מונחים על השולחן לעניות דעתי אכן אין לברך ברכה אחרונה, מכיון שבאמת הרבה פעמים לא מושכים ידיים מן הפת במציאות הזו, ולדידי חזי לי שכך הוא, וכן שמעתי כמה חברים שאמרו כך, ולכן אין לברך אם לא סילקו את השולחן לגמרי. ואולם אם האדם גמר בדעתו סופית שהוא לא מתכוון לאכול כלום עוד - ולא משנה מה יביאו - אזי אפשר לומר שקרוי משיכת ידיים מן הפת.

34. ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה. ראה 'טל חיים' ברכות (ח"א עמ' קעה - קעו). ועיין בספר ברכת ה' (ח"א פ"א סעיף ז) שמתיר, ועיין בשו"ת אגרות משה (ח"ד סי' מ') שכתב גם כן כעניין הזה בעניין ספקות, שאין זה נחשב ברכה שאינה צריכה, ועיין עוד בפוסקים בין האשכנזים ובין הספרדים שרבים מהם מתירים לברך בכהאי גוונא.

